

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

На правах рукопису

УДК: 911.3

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА СФЕРУ ОСВІТИ
В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Галузь знань: **10 Природничі науки**

Спеціальність: **106 Географія**

Освітня програма: «**Економічна географія**»

Спеціалізація: «**Управління розвитком регіону та просторове планування**»

Кваліфікаційна робота

бакалавра

студентки 4 курсу

ОР «Бакалавр»

Карташової Поліни Ігорівни

Науковий керівник:

Дронова Олена Леонідівна,

канд. геогр. наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СФЕРУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	5
1.1. Освіта під час війни: сучасні змісти, контексти, виклики.....	5
1.2. Методи дослідження наслідків військових дій на сферу освіти в регіонах України.....	9
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	13
2.1. Міграції та втрати демографічного потенціалу.....	13
2.2. Руйнування освітньої інфраструктури у регіонах України.....	16
2.3. Виклики процесу навчання.....	19
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ВІЙНИ ЩОДО СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	22
3.1. Руйнування інфраструктури та демографічні втрати	22
3.2. Переміщені ЗВО, загрози процесу викладання і навчання.....	24
3.3. Сприйняття студентською спільнотою викликів війни.....	27
3.4. Культурно-просвітницька боротьба з ворогом, її сила та значення.....	35
РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ НА СФЕРУ ОСВІТИ У ЛУБЕНСЬКІЙ ТГ.....	41
4.1. Загальна характеристика Лубенської територіальної громади.....	41
4.2. Вплив на шкільну освіту в Лубенській територіальній громаді.....	44
4.3. Кейс переміщеного ЗВО у Лубенській громаді.....	50
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Війна спричиняє часткове або повне порушення освітнього процесу. Одна частина населення вимушена залишатися на окупованих територіях, які часто розташовуються в зонах активних бойових дій, інша - переміщуватись всередині країни чи за кордон. Ті, хто залишається в тилу, зосереджуються на підтримці фронту. 24 лютого 2022 року широкомасштабне російське військове вторгнення в Україну спричинило численні людські втрати, масові міграції населення, руйнування інфраструктури та створило велику кількість серйозних викликів для освітньої сфери країни. Проведення аналізу наслідків війни є необхідним для виявлення усіх проблем з метою подальшого відновлення та покращення системи освіти в регіонах України. Дослідження даної сфери в умовах війни є надзвичайно актуальним, оскільки значення освіти для розвитку країни досить часто применшується та є ще недостатньо дослідженим.

Об'єктом даного дослідження є сфера освіти України в умовах російсько-української війни.

Предметом є проблеми, виклики та реакції у сфері освіти в регіонах України, спричинені повномасштабним військовим вторгненням.

Метою дослідження є аналіз впливу та наслідків військової агресії росії для сфери освіти в регіонах України.

Відповідно до мети ставляться такі завдання:

- 1) Вивчити сучасні змісти та виклики війни, методи дослідження наслідків військових дій для сфери освіти в регіонах України;
- 2) Проаналізувати демографічні та міграційні процеси, що впливають на сферу освіти;
- 3) Дослідити інфраструктурні втрати у межах шкільної та вищої освіти;
- 4) Виявити спричинені війною проблеми та загрози у процесах викладання та навчання - на основі опитування та глибинних інтерв'ю представників шкільної та студентської спільноти;

5) Охарактеризувати вплив війни на освітні процеси в межах Лубенської територіальної громади.

Дане питання досліджували такі українські та закордонні дослідники, зокрема суспільні географи: Сисоєва С.О., Нагорняк Т. Л., Терепищій С.О., Шевчук І.Б., Шевчук А.Б., Руденко Л.Г., Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С. І., Ханушек Е., Вісмен Л., Брюк Т., Дімайо М., Міарі С., Макгоу Б., Кер Е., Гріффін П., Етціоні А. Бранн С.Д.. У дослідженні використані дані офіційних міжнародних, державних та регіональних сайтів статистики.

При написанні бакалаврської роботи використовувалися такі методи: аналіз, синтез, літературний, картографічний, статистичний, соціологічний, історично-географічний, порівняльно-географічний та метод кейсів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СФЕРУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1. Освіта під час війни: сучасні змісти, контексти, виклики

Освіта є досить складним та багатогранним суспільним явищем. У сучасному світі вона є потужним рушієм розвитку та одним із найвагоміших інструментів для зменшення рівня бідності, підвищення гендерної рівності, миру, стабільності та справедливості суспільства. Саме освіта є рушієм науково-технічного прогресу, який буквально щодня трансформує нинішній світ.

Дослідженням значення сфери освіти займалися такі іноземні науковці-соціологи, як: Амітай Етціоні (*Political unification: a comparative study of leaders and forces*, 1965) [2], Патрік Гріффін, Естер Кер, Беррі Макгоу (*The changing role of education and schools*, 2012), безпосередній вплив війни на сферу освіти, а саме освітні втрати, вивчали Ерік Ханушек та Людгерр Вісмен (*The Economic Impacts of Learning Losses*, 2020) [6] та інші.

Підґрунтям для вивчення впливу війни на сферу освіти в Україні стали роботи таких українських науковців: Руденко Л.Г., Заячук М.Д., Лісовський С.А., Маруняк Є.О., Муніч Н.В., Пересадько В.А., Пономаренко О.М. (*Військова агресія Росії в Україні та її наслідки для географічної освіти і науки*) [12], Терепищій С.О. (*Українська освіта в умовах війни*) [59], Шевчук І.Б., Шевчук А.В. (*Освітня аналітика кризь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України*) [63], Бранн С.Д., Дронова О.Л., Руденко Л.Г., Лейберюк О.М. (*Вплив російської агресії на стан розвитку географії в Україні*) [15], Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. (*Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі*) [35]. Вплив війни на міста України досліджували Мезенцев К.В., Мезенцев О.К. (*War and the city: Lessons from uricide in Ukraine*) [11].

Згідно із законом України про освіту від 05.09.2017: «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями та культурою держави» [66].

Економічний і соціальний розвиток сучасних держав зазвичай прямо корелює з рівнем освіти. Якісне навчання стає продуктивною силою й гарантом національної безпеки держави. Економіка країн стає все більш залежною від рівня знань населення оскільки основним засобом підвищення її ефективності стають саме людські ресурси (інтелект та знання людей, творчі, інноваційні й управлінські здібності тощо).

Термін «освіта» є надзвичайно широким та містким і окреслюється різними контекстами. Освіта – це не лише освітні установи, це певний процес, або навіть феномен, який відображає рівень розвитку еволюції людської цивілізації та забезпечує її подальшу трансформацію [56].

Написана незабаром після закінчення Другої світової війни Загальна декларація ООН про права людини зазначає, що «кожна людина має право на освіту». Однак навіть у 21 столітті це право легко порушити, особливо це стосується країн, які перебувають у зонах військових конфліктів. Багато країн перебувають у стані військових конфліктів, що тривають вже понад десятиліття, наприклад, Афганістан, Буркіна-Фасо, Центральноафриканська Республіка, Сомалі, Південний Судан, Демократична Республіка Конго, Сирія. Що довше триває конфлікт, то складнішою стає ситуація. Багато країн, які пережили конфлікт і перейшли до мирного часу, борються за відновлення інфраструктури, і освіта часто займає незначну роль у списку їх пріоритетів.

Наукові дослідження [15] стверджують, що навіть невеликі перерви в навчанні мають серйозні негативні наслідки для майбутніх поколінь. Так, наприклад, дослідження економістів Еріка Ханушека та Людгера Вісмена доводить, що втрата освіти впливає, як на окрему людину, так і на розвиток суспільства в цілому. На індивідуальному рівні втрата шкільного навчання

скорочує тривалість життя та заробіток людини. Наприклад, кожен додатковий рік навчання збільшує заробіток людини за все життя в середньому на 7,5–10%. На загальному рівні втрата шкільної освіти знижує накопичення сукупного людського капіталу, тим самим знижуючи сукупне зростання виробництва [6].

Андреа Ічіно та Рудольф Вінтер-Ебмер в статті 2004 року, досліджуючи втрату людського капіталу під час Другої світової війни виявили, що австрійські та німецькі діти, яким було десять років під час військового конфлікту отримали менше знань, ніж діти з країн, які не постраждали від війни. Також вони доводять, що ці діти відчували значну втрату доходів приблизно через 40 років після війни, що можна пояснити втратою освіти, спричиненою конфліктом [8]. Акбулут-Юксель також наводить докази впливу Другої світової війни та війни у В'єтнамі в дитинстві на освіту, фізичне та психічне здоров'я та на ринок праці, навіть через десятиліття після конфлікту [16].

З початку 2014 року внаслідок російської анексії АР Крим та частин Донецької та Луганської областей освіта України також опинилась під загрозою. Дитячі садки, школи, заклади професійної освіти, заклади вищої освіти на окупованих територіях відповідно опинилися у сфері освітньої політики Росії (*рис. А.1*). Новим потрясінням для української системи освіти стала пандемія COVID-19, яка повністю змінила освітній процес, за якого навчальні заклади перейшли у формат дистанційного та змішаного навчання. 24 лютого 2022 року після розв'язання росією вже повномасштабної війни, перед сферою освіти України постали ще більші виклики.

Загалом з початку повномасштабної війни під прямий вплив російсько-української війни потрапило 18% території та 20% населення України (*рис. А.2*). За даними ООН з початку війни 8 млн українців були змушені покинути свої домівки [13] (*рис. А.3*).

Руйнування освітніх закладів, скорочення їх фінансування, незаконне переміщення населення України з окупованих територій, людські жертви серед працівників закладів освіти, міграція українських та іноземних студентів зі шкіл

та ЗВО, низька наукомісткість ВВП через обмежене фінансування, недосконала безпекова інфраструктура вже наявних закладів освіти чи не єдині виклики, які постали перед сферою освіти в Україні. В умовах воєнного стану гостро постало питання забезпечення академічної доброчесності, а також з'явилися індивідуальні та локальні проблеми з яким стикнулись, як самі заклади, так і викладачі та здобувачі знань. Відповідно учні, абітурієнти та студенти, що живуть в умовах війни чи окупації втратили можливість здобувати якісну освіту.

Крім того, вплив війни в Україні на сферу освіти накладається ще й з впливом пандемії Covid-19. За дослідженням 2020 року, було виявлено, що втрата однієї третини року ефективного навчання учнів, постраждалих від закриття шкіл через пандемію, знизить ВВП країни в середньому на 1,5% протягом решти століття [28].

На початок 2024 року, 365 закладів освіти зруйновано повністю та 3 798 зазнали обстрілів та руйнувань, також варто враховувати, що на територіях, де ведуться активні бойові дії, ступінь пошкоджень визначити неможливо [47].

Руйнування освітньої інфраструктури є наслідком російсько-української війни та частиною навмисних і цілеспрямованих спроб з боку агресора позбавити молоде покоління України права на освіту. Закриття і знищення закладів освіти – це ще одна зброя війни, яку Росія використовує для контролю громадського спротиву на окупованих територіях та культурних репресій проти населення з метою знищення української ідентичності. Саме тому питання збереження освіти повинно стати одним з пріоритетних завдань української держави, адже саме вона відіграє важливу роль у формуванні суспільства та творенні майбутнього нашої країни.

1.2. Методи дослідження наслідків військових дій на сферу освіти в регіонах України

Наслідки повномасштабного вторгнення для сфери освіти України посилюють два роки втраченого навчання через пандемію COVID-19 і понад 10 років війни на сході України. Організація ЮНІСЕФ стверджує, що тривала війна призводить до перерви в освіті для понад п'яти мільйонів дітей [18].

Для опису втрат у сфері освіти використовують термін освітні втрати (Learning loss). Освітні втрати – це загальні або конкретні втрати знань та навичок, спричинені тривалими розривами у звичайній освітній програмі учнівства. Чинниками освітніх втрат можуть бути як індивідуальні, так і системні причини.

Індивідуальними факторами, що сприяють освітнім втратам є, наприклад, канікули, тривала відсутність спричинена проблемами зі здоров'ям, сімейні обставини тощо. Індивідуальні фактори є переважно запланованими та мають короткочасний характер. До системних причин належать вже більш глобальні суспільні, економічні, політичні події як от війна, пандемія, стихійне лихо, техногенна катастрофа тощо, тобто ситуації, які є непередбачуваними, відбуваються раптово та призупиняють освітній процес на невизначений термін. [10].

До основних факторів, які впливають на виникнення освітніх втрат сучасної російсько-української війни потрібно віднести такі:

- Окупація територій (з 24 лютого 2022 року росією було окуповано 106 825, 38 км² українських територій) (рис. Б. 1);
- Активні бойові дії (у 9 областях України, а саме Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській, Сумській, Чернігівській, Луганській і Запорізькій областях велись активні бойові дії).
- Часті повітряні тривоги та масовані обстріли (станом на березень 2024 року українці чули тривогу 37 273 рази) (рис. Б. 2);

- Відключення електроенергії та блекауту;
- Незаконна депортація населення з окупованих територій (понад 19 тисяч депортованих – діти);
- Вбивства мирного населення (за понад два роки війни було вбито 10 191 дорослого та 535 дітей) (*рис. Б. 3*);
- Знищення ворогом матеріально-технічної та наукової бази закладів освіти;
- Насильницька русифікація українських освітян на тимчасово окупованих територіях;
- Міграція населення у межах України (наразі ВПО офіційно зареєстровано в Україні - 4 867 106, за міжнародними даними їх кількість може перевищувати 7 мільйонів);
- Міграція населення за кордон (6,4 мільйона українців наразі перебувають за кордоном) (*рис. Б. 4*);
- Сімейний добробут (рівень освіченості та доходів батьків, зацікавленість батьків в освітньому процесі дитини);
- Якість та безпека освітнього середовища [14].

Також аналітичний звіт Європейської комісії [16] зазначає, що є категорії дітей, які вразливі до виникнення освітніх втрат, а конкретніше: діти, які мають особливі освітні потреби, діти, які мають низький соціально-економічний статус та діти зі статусом мігрантів. Всі ці чинники безумовно мають бути враховані при проведенні досліджень впливів війни на сферу освіти.

Методи дослідження наслідків військових дій на сферу освіти в регіонах України є досить різними, результати їх застосування дозволяють отримати як кількісні, так і якісні дані. Основними та найбільш поширеними методами є аналітичний, статистичний, соціологічний, історичний, картографічний та ін.

Статистичний і аналітичний методи полягають у зборі та аналізі статистичних даних про стан освіти в регіонах України до та протягом часу військової агресії (наприклад, дослідження кількості пошкоджених та зруйнованих закладів освіти, кількості учнів та вчителів, що виїхали за кордон,

опитування щодо змін та викликів, які впливають на рівень успішності освітян). У симбіозі дані методи є одними з найважливіших для дослідження наслідків військових дій на сферу освіти в регіонах України, адже вони дозволяють отримати відносно об'єктивні та кількісно підтвержені дані, а також здійснити глибокий аналіз цих даних для формування висновків та подальших рекомендацій. Крім того, варто виділити соціологічний метод, який полягає у проведенні анкетувань, глибинних інтерв'ю, фокус-групових дискусій серед різних груп освітян (вчителі, студенти, учні, батьки учнів тощо). Якісні соціологічні інтерв'ю можуть знаходити конкретні фактори, які негативно впливають на навчальний процес, наприклад, виявити, що причинами освітніх втрат є не лише фізичне пошкодження освітніх закладів, а й психологічний стан освітян.

Для дослідження можливих наслідків війни у сфері освіти також використовують історичний метод. Він передбачає дослідження документів, архівів, офіційних баз даних про досвід інших країн, які були учасниками війн або військових конфліктів. Також цей метод дозволяє проаналізувати зміни в системі освіти в історичній перспективі, виявити сильні та слабкі сторони тогочасних тенденції розвитку, політики та трансформації освітніх реформ.

Картографічний метод передбачає використання переважно цифрових карт та географічних інформаційних систем (ГІС), для наукового опису та аналізу наслідків російсько-української війни (наприклад, карта релокованих, або пошкоджених закладів освіти). Даний метод дозволяє не лише візуалізувати дані, але й отримати комплексне уявлення щодо впливу повномасштабного вторгнення на освітню систему України.

Також досить сучасним є метод кейсів, який полягає у детальному вивченні окремих випадків впливу військових дій, наприклад, на освітні заклади, міста, територіальні громади тощо. Приміром це може бути дослідження щодо певного релокованого закладу освіти, а завданням методу буде аналіз того, як навчальний заклад відновлює свою роботу, які заходи впроваджуються для забезпечення

безперервності освітнього процесу, розробка рекомендації та подальшого плану його розвитку. Крім того, варто згадати метод контент-аналізу, що передбачає дослідження та вивчення відкритих джерел, зокрема офіційних сторінок МОН, Мінвідновлення, Мінінтеграції тощо [68].

Отже, для того, щоб компенсувати освітні втрати, необхідно спочатку дослідити їх масштаби. Порівняно з іншими країнами ситуація в Україні є досить важкою, адже крім впливу пандемії COVID-19, окремим надзвичайно складним викликом наразі є повномасштабна російсько-українська війна. Для розв'язання питання дослідження і зменшення рівня освітніх втрат необхідно враховувати як досвід інших країн, так і контекст, в якому Україна перебуває наразі. Дане питання має бути одним з пріоритетних в стратегіях повоєнного відновлення країни, проте такі речі, як вивчення втрат і потреб, систематичний моніторинг знань, безкоштовні програми репетиторства, підтримки освітян є необхідними вже зараз. Ми не можемо відкладати це на потім і чекати закінчення війни, адже кожен пропущений рік лише підвищує рівень освітніх втрат, призводить до освітньої інфляції та нерівності.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

2.1. Міграції та втрати демографічного потенціалу

Війна РФ проти України триває вже десятий рік. У період між 2014 роком, коли РФ анексувала АР Крим та частину Донецької та Луганської областей, і повномасштабним вторгненням в Україну у лютому 2022 року 8 млн українців були вимушені покинути свій дім. Рахуючи лише з 2017 року, близько 70 тисяч дітей постраждали внаслідок воєнних дій, 90 з них мали тілесні травми. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні визначила, що станом на 30 квітня 2021 року, з початку збройного конфлікту на окупованих територіях Донецької та Луганської областей загинуло 152 дитини та ще 146 було поранено [48].

Повномасштабний наступ росії на початку 2022 року призвів до найбільших потоків біженців у Європі з часів Другої світової війни. Низка українських населених пунктів у Луганській, Донецькій, Харківській, Київській, Чернігівській, Сумській, Херсонській, Запорізькій областях опинилися в окупації. У перші тижні вторгнення українці стали вимушеними мігрантами, переважна більшість з них це жінки та діти.

За час повномасштабного вторгнення станом на квітень 2024 року постраждало більше ніж 1 833 дитини. Згідно з інформацією наданою ювенальними прокурорами можна стверджувати, що загинуло 542 дитини та ще понад 1291 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільша кількість дітей постраждала у таких областях: у Донецькій області - 448, Харківській - 275, Київській - 127, Херсонській - 94, Запорізькій - 88, Миколаївській - 85, Чернігівській - 68, Луганській - 66, Дніпропетровській – 66 (рис. В. 1). Проте варто також враховувати, що дані цифри не є остаточними, робота над їх

встановленням на вже звільнених територіях все ще триває, а на тимчасово окупованих - проведення ґрунтовних досліджень є майже неможливим [64].

На початку 2022 року в Україні працював 13 991 заклад загальної середньої освіти різних типів і форм власності. 1 вересня 2021 року 4 230 358 учнів розпочали своє навчання у цих закладах. Проте з початку війни частина ЗЗСО була пошкоджена, або взагалі зруйнована, певна кількість шкіл опинилася на тимчасово окупованих територіях.

З 4 230 358 учнів, які почали навчання 1 вересня 2021 року, велика частка була вимушена змінити місце проживання та відповідно навчальний заклад, тому 79 015 дітей закінчили рік навчання вже в інших ЗЗСО, а це 1,9 % загальної чисельності здобувачів ЗЗСО у 2021/2022 роках. Також значна частина учнівства була вимушена їхати за кордон, з 24 лютого 2022 року із території України виїхало 648 873 учні, що у відсотках становить 15,3 % їх загальної чисельності. Найбільше учнів виїхало за кордон із міста Києва (24,2 %), Харківської (23,9 %) та Миколаївської (23,5 %) областей, найменше – із Хмельницької (9,8 %), Кіровоградської (9,7 %) й Чернівецької (8 %) [17].

Також станом на 1 вересня 2022 року за словами колишнього міністра освіти та науки Сергія Шкарлета близько 200 тисяч дітей шкільного віку перебували на тимчасово окупованих територіях України [29]. Дані території продовжують знаходитись під постійним тиском російської агресії: ворог знищує українську літературу, змушує вчителів переходити на російськомовні програми, а батьків – віддавати дітей до російських шкіл. Також ворог під прикриттям так званого «національно-патріотичного виховання» проводить примусову мілітаризацію неповнолітніх на окупованих територіях у Луганській та Донецькій областях. На територіях, де ведуться активні бойові освітній процес взагалі не відбувається, або відбувається лише частково.

Крім того, росія продовжує займатися незаконним вивезенням, тобто депортацією, дітей на свою територію, переважна більшість з них шкільного віку. Згідно з даними офіційного сайту «Діти війни», який був створений

Міністерством реінтеграції разом із Національним інформаційним бюро, станом на 12 квітня 2024 року, офіційно зареєстрованих на території росії депортованих, або примусово переміщених дітей 19 546. Скільки дітей не зареєстровано невідомо, але вочевидь їх набагато більше. В період з початку повномасштабного вторгнення повернути вдалось лише 388 дітей. Згідно з даними уповноваженого Верховної Ради з прав людини Дмитра Лубінця кількість вивезених дітей наразі може досягати 150 тисяч [27, 60] (рис. В. 2).

Міграційні рухи та втрати демографічного потенціалу спричинені війною мають прямий вплив на якість шкільної освіти. Війна диктує нові правила, спричиняє велику низку проблем та формує нові виклики. Навіть діти, які знаходяться відносно далеко від окупованих територій та зон активних бойових не завжди мають змогу навчатися системно, адже через постійні ракетні обстріли та відсутність електроенергії навіть навчання в онлайн-форматі є доступним не всім. Діти, що вимушені були виїхати за кордон в пошуках безпеки мають проблеми з адаптацією до нового освітнього середовища та мовні бар'єри.

Діти, які знаходились, або продовжують знаходитись на окупованих територіях, в зонах бойових дій, крім небезпеки змушені справлятися ще й з психологічними та емоційними потрясіннями, стресом, панічними атаками, що надалі може вплинути на їх спроможність навчатись.

Сьогодні окупанти продовжують порушувати абсолютно всі права дітей (право на життя, здоров'я, сім'ю, захист), які зазначені в законах України, міжнародному законодавстві, конвенції ООН з прав дитини та попри величезні труднощі освітяни чинять надзвичайний опір сучасним реаліям і не зупиняються на досягнутому. Вчителі продовжують навчати своїх учнів навіть у бомбосховищах, проводять уроки у поштових відділеннях, на заправках, в магазинах, які працюють від генераторів.

2.2. Руїнування освітньої інфраструктури у регіонах України

За результатами звіту Київської Школи Економіки (КШЕ) і Міністерства інфраструктури України, про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України, сфера освіти, а конкретніше школи, є однією з найбільших постраждалих, після житлових будівель, інфраструктури та об'єктів промисловості, враховуючи кількість зруйнованих, пошкоджених та втрачених об'єктів інфраструктури. Сума прямих збитків від пошкоджених закладів освіти з лютого 2022 року по серпень 2022 року становила 3,8 млрд доларів, проте за оновленими даними станом на червень 2023 року сума збитків значно зросла і становила вже 9,7 млрд доларів. Загалом від суми усіх прямих збитків станом на червень 2023 року сума втрат в освітній інфраструктурі складає 6,4%, і є більшою за суму шкоди у сфері енергетики, АПК, земельних ресурсів, лісового фонду, транспортних засобів та закладів охорони здоров'я (табл. Г. 1, табл. Г. 2). Вищенаведені факти є ще одними доказами того, що знищення освітньої інфраструктури є цілеспрямованою політикою ворога [33]. Країна-агресор стверджує, що завдає ракетних ударів винятково по військових об'єктах, проте Міністерство освіти та науки України продовжує збирати реальні факти й докази того, що росія порушує усі правила війни та продовжує знищувати цивільну інфраструктуру, в тому числі й заклади освіти.

Ще з початку вторгнення росії на сході України у 2014 році та до 1 серпня 2022 року ворогом було зруйновано 127 закладів середньої освіти, пошкоджено 929 закладів, 1185 закладів опинилося на тимчасово окупованій території. Також варто враховувати, що на окупованих територіях та в зонах активних бойових дій ступінь пошкодження шкіл визначити майже неможливо. Питання оцінки рівня пошкодженості шкіл та і загалом постраждалої нерухомості в Україні на даному етапі є досить невизначеним, адже єдиний підхід до порядку фіксації фізичних руйнувань поки відсутній. Проте загалом оцінка ступеня пошкодження об'єкта інфраструктури вираховується з використанням 3 або 4 коефіцієнтів, а саме: пошкодження відсутні, пошкодження становлять до 10%, пошкодження не

перевищують 40%, пошкодження становлять вище 40%. За умови, коли пошкодження об'єкта становлять вище 40% він підлягає повній відбудові [38].

Попри те, що активні бойові дії торкнулися 11 областей України, пошкоджень зазнали заклади середньої освіти у 19 областях. Найбільша кількість зруйнованих закладів у Донецькій області, там наразі пошкоджено – 342 школи та 82 школи – зруйновано; у Харківській області пошкоджено 269 шкіл, 35 – зруйновано; у Луганській – 95 пошкоджено, 11 шкіл зруйновано; у Київській (включно з Києвом) – 172 пошкоджено, 5 шкіл зруйновано; у Херсонській – 169 пошкоджено, 28 – повністю зруйновано; в Запорізькій – пошкоджено 114 шкіл, 8 зруйновано; у Дніпропетровській області 41 школа пошкоджена та 9 зруйновано (*рис. Г. 3, рис Г.4*). Проте навіть ці цифри не є остаточними, адже заклади освіти України досі зазнають ракетних ударів з боку ворога. Відсутніми є пошкодження та руйнування закладів середньої освіти лише у 5 областях, а саме: Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Волинській та Тернопільській. Актуальної статистики по АРК немає [47].

Освітні втрати, що стосуються закладів середньої освіти, посилюються внаслідок окупації українських територій ворогом. Саме школи стали особливо привабливими «базами» серед російських військових для використання у ході бойових дій. Так деякі школи окупанти використовують, як командні пункти, у відкритому доступі можна знайти чимало фотографій шкіл, де російські солдати цинічно малювали на стінах рашиські символи вторгнення, паплюжили та знищували майно закладів освіти, палили українські книги (*рис. Г. 5*). Також варто згадати і про інші серйозні виклики, які постали перед сферою освіти в умовах війни, а саме: демографічні втрати серед освітян, проблема організації безперервності освітнього процесу, недостатня забезпеченість закладів освіти безпековою інфраструктурою тощо.

У 2022 році в Україні було створено міжнародний благодійний фонд savED, який разом з партнерами та спонсорами відновлює пошкоджені школи, облаштовує безпечні укриття, створює цифрові освітні центри в громадах, що

постраждали від війни. Крім того, фонд займається технічною оцінкою ушкоджень постраждалих шкіл, розробкою нових стратегій і програм для шкільної освіти, аналітичними дослідженнями тощо. Пріоритетними наразі є школи, розташовані у 6 областях: Київській, Чернігівській, Харківській, Миколаївській, Житомирській, Дніпропетровській. За період роботи фонду вдалось успішно залучити 194 млн гривень, допомогти 54 школам та створити 17 цифрових освітніх центрів [13, 65] (рис. Г. 6).

Також, у співпраці Міністерства інфраструктури України та благодійного фонду «Сміливі», в рамках програми «U-LEAD з Європою» за фінансової підтримки Служби зовнішньої політики Європейської комісії FPI EU, було відновлено вже 12 шкіл в Київській, Харківській та Чернігівській областях. Наразі 7 з 12 шкіл вийшли на офлайн навчання. Важливою деталлю є те, що дані школи були відновлені вже за сучасним принципом Build Back Better, тобто крім відбудови безпосередніх пошкоджень в закладах відбулось покращення та створення нових відпочинкових та інклюзивних просторів для дітей. Також в травні 2024 року, Міністерством освіти і науки та Міністерством цифрової трансформації, було презентовано концепції «українських шкіл майбутнього», основними ідеями, для яких є створення безбар'єрних, інклюзивних просторів з безпечними укриттями, зонами для комунікації та відпочинку, відмова від радянських методів планування і дизайну на противагу сучасним рішенням, та енергетична ефективність закладів освіти [39, 67] (рис. Г. 7).

Попри величезні труднощі освітяни вже понад 700 днів повномасштабної війни продовжують свою сумлінну працю надаючи знання і виховуючи майбутні покоління. Вчителі навчають учнів у бомбосховищах, на станціях метро, проводять уроки у поштових відділеннях, на заправках, в магазинах, де є забезпечення електроенергією від генераторів. Адже закриття і знищення шкіл – це ще одна зброя війни, яку росія використовує для пригнічення духу українців, контролю громадського спротиву на окупованих територіях та культурних репресій проти населення з метою знищення української ідентичності. Саме тому

питання збереження освіти повинно стати одним із пріоритетних завдань української держави, адже саме освіта відіграє важливу роль у формуванні суспільства.

2.3. Виклики процесу навчання

Війна докорінно змінила навчальний процес в українських школах. Заклади освіти досі продовжують зазнавати руйнувань, деякі з них є знеструмленими, а в регіонах, де не ведуться бойові дії, час від часу повідомляють про нібито замінування деяких закладів, що ще більше зриває і так нестабільний процес навчання. Відповідно частина освітнього покоління, що живе в умовах війни, окупації, чи була вимушена виїхати за кордон втратила можливість здобувати якісну освіту.

Одним з перших викликів, з яким стикнулася сфера освіти стали демографічні втрати серед освітян. Згідно з даними Організації об'єднаних націй, станом на початок 2024 року, кількість офіційно зареєстрованих українських біженців, які зараз знаходяться за кордоном становить 6,44 млн осіб [14]. За словами віцепрем'єрки та міністерки з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірини Верещук, станом на 11 грудня 2023 року, кількість ВПО в Україні складала – 4,9 млн, з них 3,6 млн стали вимушено переміщеними від 24 лютого 2022 року. Деяким з ВПО довелося залишати свої домівки вдруге, спочатку у 2014 році під час окупації Луганської, Донецької областей та АР Крим, а потім знову після початку повномасштабного вторгнення рф.

За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, від початку російсько-української війни 24 лютого 2022 року, кількість жертв серед цивільного населення станом на 23 листопада 2023 року складала понад 10 тисяч, також було зафіксовано понад 18 500 випадків, коли цивільне населення було поранене [3]. Проте, навіть ці дані не є точними, адже на ТОТ (тимчасово окупованих територіях) та територіях, де ведуться активні бойові дії воєнні

злочини РФ визначити важко. Крім того, з моменту початку повномасштабного вторгнення, за даними з офіційного каналу омбудсмена Дмитра Лубінця, 2,8 мільйона українців були депортовані, або вимушені виїжджати на території росії [60].

Наступним викликом, стало масове руйнування закладів освіти ворогом. Починаючи з 24 лютого 2022 року, за даними Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України щодо прямих збитків інфраструктурі внаслідок військової агресії росії проти України, однією зі сфер, яка найбільше постраждала за кількістю зруйнованих, пошкоджених та втрачених об'єктів інфраструктури стала саме сфера освіти. Заклади освіти досі продовжують зазнавати пошкоджень [45].

Ще одним не менш серйозним викликом для сфери освіти України стало забезпечення доступу до освіти дітей різних категорій (ВПО, учнів, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях та за кордоном). В умовах воєнного стану на якість освітнього процесу впливало безліч факторів: зміна формату навчання зі звичного на дистанційний, часті повітряні тривоги та обстріли, аварійні відключення електроенергії. Крім того, в умовах дистанційного навчання з'явилась потреба в забезпеченні освітян відповідним технічним обладнанням (комп'ютери, ноутбуки, планшети тощо) для можливості брати участь в освітньому процесі дистанційного формату.

Виклики постали й перед видавництвами українських підручників. Відповідно ускладнилась логістика надання і забезпечення освітян книжками, які б відповідали освітній програмі. Багато поліграфій та бібліотек, що знаходились, близько до зон бойових дій, або в цих зонах були зруйновані, пошкоджені, розграбовані, або спалені окупантами, наприклад, офіси та склади таких видавництв: "Фоліо", "Vivat", "Віхола", "САМІТ-КНИГА", "Видавець Корбуш", "АДЕФ-Україна", "ПЕГАС", "LANTSUTA", "Час майстрів", "Жорж". Найбільше збитків зазнало одне з найбільших видавництв освітньої продукції - видавництво

"Ранок". Внаслідок цього діти по всій Україні не отримали достатньо підручників, зошитів, методичних матеріалів тощо [22] (рис. Д. 1, рис. Д. 2).

Війна вимагає розробки планів захисту освітян і цілісності системи освіти, тобто, навіть за умови закритих, або зруйнованих закладів освіти студенти та школярі повинні мати можливість отримувати якісні знання за допомогою дистанційних методів навчання. Проте навіть онлайн-освіта в сучасних умовах є не завжди ефективною через проблеми з електропостачанням, відсутність доступу до Інтернету або належного обладнання. Масштаби руйнувань освітньої інфраструктури є надзвичайними, тому дуже важливим є здійснення оперативних заходів для забезпечення фінансування освітньої сфери, щоб діти мали можливість якнайшвидше повернутися до навчання у класах, яке відповідає б усім стандартам якості та безпеки.

РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ВІЙНИ ЩОДО СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

3.1. Руйнування інфраструктури та демографічні втрати

Українська система вищої освіти, як і інші сфери життя країни, зазнала великих втрат і руйнувань через новий етап війни, розпочатий росією проти України 24 лютого 2022 року. За два роки до початку повномасштабної війни освітній сектор працював в умовах пандемії та обмежень, пов'язаних зі стрімким поширенням хвороби COVID-19. До цього основним викликом для системи вищої освіти було розв'язання питань реформ нової редакції Закону України «Про вищу освіту», прийнятих ще у 2014 році.

Починаючи з 24 лютого ситуація у сфері вищої освіти України ще більше ускладнилася. Навчальний процес було перервано, будівлі багатьох українських закладів сфери освіти зазнали пошкоджень та навіть руйнувань, студенти та викладачі опинились у різних ситуаціях, одні за межами України та далеко від зони конфлікту, інші були вимушені залишитися на окупованих територіях. Як і у 2014 році, після анексії Криму та початку бойових дій в Донецькій та Луганській областях, українська система вищої освіти зіткнулася з проблемою переміщення навчальних закладів на підконтрольні Україні території. Ці фактори змусили освітній процес адаптуватися до нових реалій знову [23].

Цілеспрямоване руйнування освітньої інфраструктури ворогом призводить до масштабних освітніх втрат, адже порушуються освітні процеси, що свою чергу впливає на залучення освітян, їх соціалізацію, психологічний стан тощо. Інформація про інфраструктурні втрати у вищій освіті постійно змінюється, адже обстріли з боку ворога досі тривають. За даними МОН станом на початок 2024 року 59 ЗВО – пошкоджено, 9 – повністю зруйновано. Найбільше закладів постраждало в таких областях: Харківська – 29 заклади пошкоджено;

Запорізька – 5 пошкоджено; Донецька – 10 пошкоджено, 3 – зруйновано; Херсонська – 14 пошкоджено, 1 - зруйновано; Одеська – 11 пошкоджено; Київ – 7 пошкоджено; Дніпропетровська – 6 пошкоджено; Миколаївська – 5 пошкоджено; Житомирська – 5 пошкоджено; Чернігівська – 4 пошкоджено; Луганська – 3 пошкоджено; Львівська – 3 пошкоджено; Сумська – 2 пошкоджено; Полтавська – 1 пошкоджено; Кіровоградська – 1 пошкоджено; Вінницька – 1 пошкоджено; Тернопільська – 1 пошкоджено; Київська - 1 пошкоджено [13] (*рис. Е. 1*). Крім того, ЗВО продовжують використовуватись ворогом як військові цілі, доказом цього можуть бути чисельні фотографії зруйнованих корпусів університетів у багатьох регіонах України (*рис. Е. 2, рис. Е. 3*). Зазнають руйнувань не тільки навчальні приміщення, а й студентські гуртожитки, бібліотеки, лабораторії в Харківській, Київській, Львівській, Запорізькій та інших областях України.

Сфера освіти зазнала відповідно й втрат людського капіталу, на початку повномасштабного вторгнення покинули Україну переважно жінки, діти та чоловіки віком від 60 років, оскільки для чоловіків віком від 18 до 60 років було введено обмеження щодо виїзду за кордон. За підрахунками Міністерства освіти і науки серед загальної кількості людей, яким довелося покинути країну, було 2,5 мільйона дітей шкільного віку, студентів та 22 тисячі вчителів [21]. Для розуміння масштабів відтоку освітнього покоління станом на 2020-2021 роки у загальноосвітніх школах України навчалось 4,2 мільйона учнів, у вищих навчальних закладах - 1,1 мільйона студентів, у закладах фахової передвищої освіти – 0,17 млн осіб, у професійно-технічних закладах – 0,25 млн осіб. 10 тис., учнів професійно-технічних закладів – 250 тисяч [24, 31, 32]. Отже, загалом з початку повномасштабного вторгнення Україну покинуло близько 40% потенційних студентів, студентів, та майбутніх молодих спеціалістів. Крім того, деякі студенти та викладачі приєднались до лав Збройних Сил країни.

Також, варто врахувати втрати освітян пов'язані з депортацією українського населення з окупованих територій в росію. Вищою мірою цинізму і

жорстокості російського ворога є створення так званих «таборів перевиховання, русифікації та мілітаризації» для українських дітей та підлітків. На території росії їх наразі – 43, також 7 знаходиться на території окупованого Кримського півострову [9] (рис. Е. 4).

Крім того, Україна має значні втрати цивільного населення, за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН), станом на 23 лютого 2024 року, починаючи з 24 лютого 2022 року, 10 191 цивільний українець – загинув, ще 18 336 було поранено. Проте дані втрати є значно більшими, адже провести точні підрахунки втрат в місцях, де ведуться активні бойові дії неможливо.

Серед демографічних втрат вагомою стала також втрата іноземних студентів, які відігравали важливу роль в інвестуванні не лише у вищу освіту, а й економіку України загалом. До початку повномасштабної війни в Україні навчалось понад 76 тисяч іноземних студентів зі 150 країн світу. Проте після початку активних бойових дій за даними МОН Україну покинуло понад 60 тисяч іноземців, які здобували тут освіту. Станом на 1 січня 2023 року в Україні продовжували навчатись понад 50 тисяч іноземних студентів [34].

Україна переживає найскладніші часи з моменту здобуття Незалежності, що відповідно має безпосередній вплив на сферу вищої освіти. Крім того, війна ставить перед процесом навчання нові виклики, вирішення яких надалі буде впливати не лише на розвиток системи освіти, а й на розвиток економіки України та інших сфер загалом.

3.2. Переміщені ЗВО, загрози процесу викладання і навчання

Збройний напад російської федерації створив безліч загроз для життя та здоров'я населення України. У зв'язку з цим для освітян, які знаходились на територіях, де тривали активні бойові дії (Донецька, Луганська, Херсонська, частини Запорізької й Харківської областей), необхідно було створити безпечний

освітній простір та забезпечити безперервність навчання, тому постало питання релокації закладів вищої освіти України у більш безпечні регіони. Відповідно до закону України «тимчасово переміщений вищий навчальний заклад, тимчасово переміщена наукова установа – це державний, комунальний чи приватний вищий навчальний заклад або наукова установа, які в період тимчасової окупації або проведення антитерористичної операції, але до моменту повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України або до дати набрання чинності Указом Президента України про завершення проведення антитерористичної операції або військових дій на території України за рішенням засновника (засновників) змінили своє місцезнаходження (перемістилися) з тимчасово окупованої території або з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, до населених пунктів на підконтрольній українській владі території» [50].

Станом на кінець вересня 2022 року згідно з інформацією Міністерства освіти і культури України було тимчасово переміщено 30 закладів вищої освіти та 44 заклади фахової передвищої. За даними ЄДБО станом на травень 2022 року в релокованих закладах вищої освіти навчалось 54 100 студентів та 6 900 викладачів. У переміщених ЗВО сьогодні навчається близько 60 тисяч студентів та працює близько 7 тисяч викладачів. Такі університети є в 16 містах 14 регіонів України [62] (рис. Ж. 1.). Наразі ЗВО переміщені з таких областей України: Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька, більшість університетів було переміщено до Запоріжжя, Києва та Луцька. Найбільше ЗВО було релоковано з Донецької області – 19 закладів, з Херсонської – 9, Запорізької – 8, Луганської – 7 закладів. Також є заклади, яким довелось переміщуватись навіть двічі, а саме Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Луганський національний аграрний університет, Донецький національний технічний університет, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Донбаська національна академія будівництва та архітектури, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний

педагогічний університет», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Для релокованих закладів вищої освіти виклики в умовах війни є ще важчими, що ставить під загрозу навчальний процес. За даними Міністерства освіти України, найбільшими проблемами для переміщених ЗВО є втрата конкурентноспроможності на фоні місцевих університетів, масові втрати студентства та викладацького складу (вбивства, незаконна депортація та масова міграція освітян), масштабні втрати матеріально-технічної бази.

Також не менш складним викликом для освітян є втрата контролю освітнього процесу на ТОТ, або територіях, де ведуться активні бойові дії. На територіях підконтрольних ворогу росіяни займаються безпосереднім утиском українських освітян через залякування, ведення примусової освітньої кампанії, воєнізацію освітніх програм, насильницьку русифікацію; глушіння мобільного зв'язку та інтернету. Крім того, залишаються проблеми зі скорочення фінансування освітніх закладів, психологічні травми освітян спричинені військовими діями або окупацією, відсутність живого спілкування через переважно дистанційний формат навчання, географічну розгрупованість по Україні та світу, часті повітряні тривоги, зменшення штату викладачів, труднощі в пошуку житла і роботи в новому місці проживання тощо.

У таких складних умовах для переміщених ЗВО важливою є безпосередня співпраця з владою міста, в яке було релоковано заклад, створення умов для повної взаємодії та підтримки релокованих освітян, налагодження співпраці та комфортна інтеграція закладу в громаду. Крім того, важливою є співпраця з міжнародними організаціями, партнерами, спонсорами для отримання додаткової фінансової підтримки в напрямку відновлення матеріально-технічного забезпечення, пошуку нових кваліфікованих кадрів, новітніх програм психологічної підтримки освітян тощо.

Отже, релоковані заклади вищої освіти вимушені приймати ще більшу кількість викликів, за таких умов необхідними є оперативні та ефективні дії для

підтримки безперервності освітнього процесу та безпеки освітян. Для цього необхідно розробити певні загальні стратегії та алгоритми дій, як для релокованих ЗВО, так і для органів виконавчої влади, які приймають їх в містах. Дані стратегії мають містити інформацію про те, як повинна відбуватись співпраця між переміщеними закладами та владою, як налагоджувати комунікацію, як допомагати консолідуватись з громадою, залучати ЗВО до розвитку місцевого самоврядування та знаходити міжнародні інвестиції для підтримки та розвитку переміщених закладів освіти тощо.

3.3. Сприйняття студентською спільнотою викликів війни

Для дослідження викликів війни на сферу вищої освіти та сприйняття їх студентською спільнотою було проведено онлайн-опитування серед студентів українських ЗВО. Опитування проводилось в період з 08.04.2024 по 21.04.2024. У ньому взяли участь 153 учасники. Згідно з формулою похибки вибірки, де σ – це величина теоретичної похибки вибірки, а n – розмір вибірки, теоретична похибка даної випадкової вибірки є допустимою і становить 8.08% [69]:

$$\sigma = 1/\sqrt{n}$$

$$\sigma = 1/\sqrt{153} = 0.0808 = 8.08\%$$

70,6% опитаних респондентів, а це 108 осіб, були жіночої статі, решта, а саме 46 (29,4%) учасників опитування – чоловічої. За віком респонденти поділились таким чином: найбільша кількість опитаних, це 47 (30,7%) студентів були віком 20 років, 35 (22,9%) - віком 19 років, 33 (21,6%) - віком 21 рік, 21 (13,7%) - віком 18 років, 10 (6,5%) - віком 22 роки, 4 (2,7%) - віком 17 років та 3 (2%) - віком 23 роки.

55 (35,9%) з опитаних респондентів навчаються на 4 курсі ОР «Бакалавр», 39 (25,5%) на 3 курсі ОР «Бакалавр», 26 (17%) на першому курсі ОР «Бакалавр», 21 (13,7%) на 2 курсі ОР «Бакалавр», 8 (5,2%) на 1 курсі ОР «Магістр» та 4 (2,6%) на 2 курсі ОР «Магістр» (рис. 3.1.).

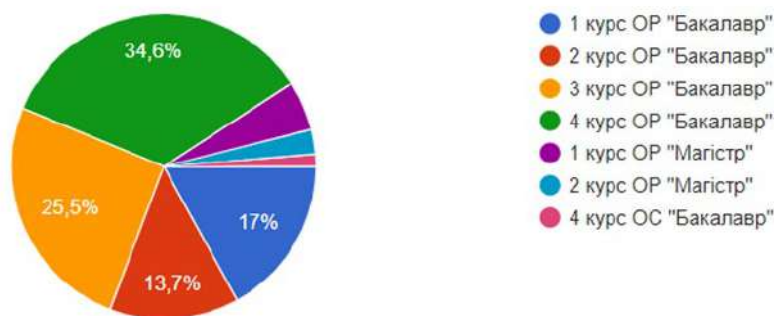

Рис. 3.1. Відповіді респондентів на питання:

«Курс, на якому ви навчаєтесь?»

Більшість респондентів навчається в місті Київ, а саме 117 осіб, 14 опитаних навчаються у Львові, 9 – у місті Харків, 4 – у місті Луцьк та 4 у місті Тернопіль, 2 – у місті Полтава, 1 - у Рівному, 1 – в Ужгороді та 1 - у Чернівцях. Відповідно найбільше опитаних респондентів є студентами саме в київських ЗВО: 101 із 153 опитаних респондентів навчаються у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, 6 респондентів – з Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2 – з Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, 2 – з Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, 2 – з Національного університету біоресурсів і природокористування України, 1 - з Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, 1 – з Київської школи економіки, 1 – з Національного авіаційного університету, 1 - з Київського національного університету будівництва і архітектури (КНУБА). Крім того, 10 - з Львівського національного університету імені Івана Франка, 4 - з Національного університету «Львівська політехніка»; 8 - з Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та 1 з Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського; 4 – з Волинського національного університету імені Лесі Українки; 4 - з Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка; 1 - з Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та 1 - з Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; 1 – з

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; 1 – з Ужгородського національного університету та 1 – з Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Із 153 респондентів 13 перебувають за кордоном. На питання «Чи плануєте повертатись в Україну?» 3 опитаних дали відповідь «Так», 5 обрали відповідь «Можливо» та 5 дали відповідь «Ні». Також один респондент залишив відкритий коментар стосовно цього питання: «Якби був за кордоном, то вирішив би не повертатись з безпекових і політичних причин».

На питання «Чи зазнавав пошкоджень Ваш університет?» відповіді респондентів розділились так: більшість респондентів, а саме 113 (73,9%) вказали, що заклади освіти, в яких вони навчаються були частково пошкоджені. 40 респондентів (26,1%) вказали, що їх заклади освіти не зазнавали пошкоджень взагалі.

Переважною формою навчання у більшості студентів є очна, в такому форматі навчається 54,2%, тобто 83 особи, 32% (49 осіб) респондентів мають дистанційну форму навчання та 13,7% (21 особа) – змішану (рис.3.2.).

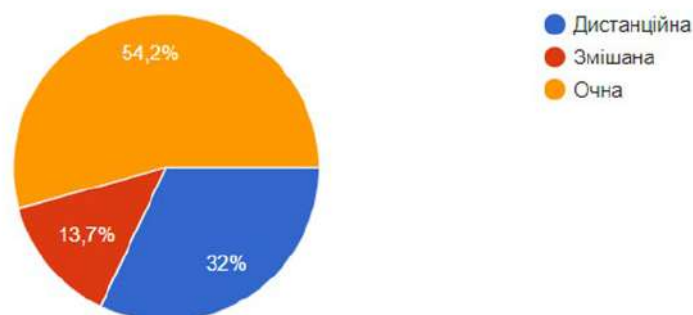

Рис. 3.2. Відповіді респондентів на питання:
«Якою є форма навчання у Вас зараз?»

Відповіді на питання: «Чи погоджуєтесь Ви з тим, що дистанційне навчання призводить до зниження якості знань?» поділились таким чином: однакова кількість респондентів, а саме по 42,5% (по 65 осіб) обрали відповіді «Так» і «Частково», 15,1% (23 особи) обрали відповідь «Ні» (рис. 3.3.).

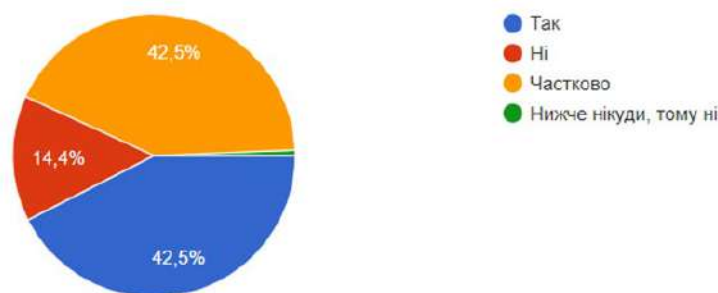

Рис. 3.3. Відповіді респондентів на питання: «Чи погоджуєтесь Ви з тим, що дистанційне навчання призводить до зниження якості знань?»

На питання «Чи проводяться пари під час повітряних тривог?» опитані дали такі відповіді: більшість студентів, а саме 99 зі 153, що становить 64,7% від усіх респондентів, дали відповідь «Ні», 36 (23,%) дали відповідь «Інколи», 17 (11,1%) - дали відповідь «Так» та один респондент залишив відкриту відповідь: «Інколи у підвальних приміщеннях».

Також за результатами опитування можна побачити, що більшості студентів надаються навчальні матеріали (презентації, відео тощо) для самостійного опрацювання у разі скасування пар через повітряні тривоги. 88 (57,5%) респондентів підтвердили це твердження, 58 (37,9%) вказали, що навчальні матеріали їм надають, але частково та 7 (4,6%) зазначили, що навчальні матеріали їм не надаються.

Наступним питанням опитування було «Чи відчуваєте Ви труднощі в процесі навчання, починаючи з 24 лютого 2022 року?», більшість респондентів, а саме 79 (51,6%) обрали відповідь «Так», 50 (32,7 %) обрали відповідь «Частково» та 24 (15,7%) вказали, що не відчувають труднощів (рис. 3.4.).

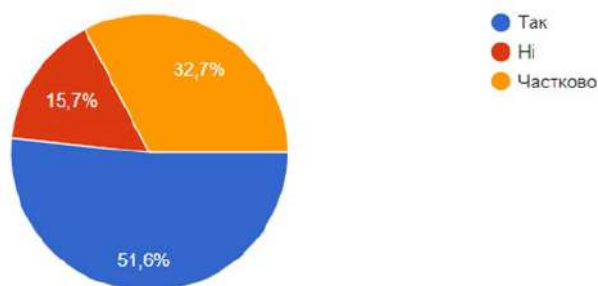

Рис. 3.4. Відповіді респондентів на питання: «Чи відчуваєте Ви труднощі в процесі навчання, починаючи з 24 лютого 2022 року?»

Найпоширенішими труднощами, з якими стикається частина студентства в навчанні починаючи з 24 лютого 2022 року є: «складність концентруватись на навчанні через стрес» - таку відповідь дали 80 зі 153 опитаних, наступний виклик «відсутність живого спілкування з однолітками» - цей варіант обрали 65 студентів, також перешкодою для навчання є часті повітряні тривоги та обстріли, таку відповідь обрали 62 респонденти. Крім того, проблемним є питання відсутності самодисципліни через дистанційну/змішану форму навчання, з цим твердженням погодились 57 опитаних, 48 респондентів обрали пункт «зниження якості викладання викладачами», труднощі у навчанні також пов'язані з відсутністю електроенергії – таку відповідь залишили 28 респондентів та 11 вибрали пункт «відсутність відповідного технічного забезпечення». 3 респонденти залишили відкриті відповіді на дане питання, а саме: «Через війну з'явилася потреба постійно працювати, щоб допомагати родині і не бути тягарем, тому навчатися стало важче», «Зниження бажання та відсутність бачення сенсу у здобутті вищої освіти», «Відсутність ефекту навчання» (рис. 3.5.).

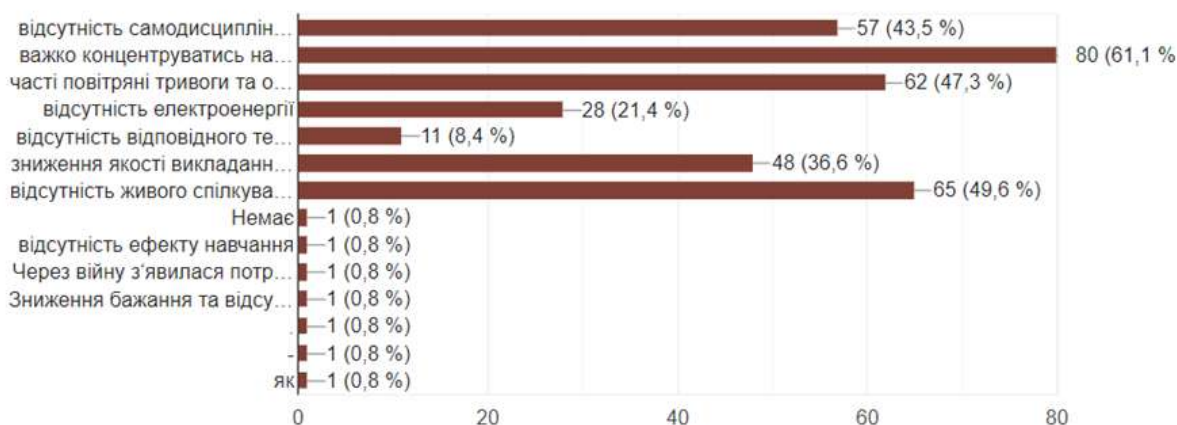

Рис. 3.5. Відповіді респондентів на питання: «Вкажіть, через що саме виникають труднощі у навчанні?»

Для розуміння міграційних настроїв студентства в анкеті також було питання «Чи плануєте Ви залишатись жити в Україні?», результати опитування є досить позитивними, адже 113 зі 153 опитаних відповіли «Так», 29 респондентів обрали відповідь «Важко відповісти» та 7 відповіли «Ні» (рис. 3.6.). Також респонденти мали змогу залишити розгорнуті відповіді на дане питання,

двоє опитаних відповіли таким чином: «За можливості виїхав би принаймні з метою навчання по грантах за кордоном», «Так, а потім об'їздити весь світ».

Рис. 3.6. Відповіді респондентів на питання: «Чи плануєте Ви залишатись жити в Україні?»

Причиною залишатись в Україні більшість респондентів, а саме 92 зі 153, обрала «бачу тут перспективи для розвитку», 43 обрали відповідь «мене тримає моя сім'я» та 7 обрали відповідь «хочу виїхати, але не маю можливості». Позитивно вразили відкриті відповіді респондентів, які залишили 24 опитаних, адже більшість готова залишатись в Україні та навіть вкладатись у її майбутній розвиток. Відповіді респондентів були різноманітними, проте особливо хочеться виділити саме ці: «Хочу створювати тут своє майбутнє та вкладатись в цю країну!», «Дуже люблю Україну, хочу розвивати її, вкладатись у її майбутнє та жити тут», «Бо я відчуваю відповідальність за майбутнє своєї країни», «Хочу допомагати своїй країні в такий важкий час, адже будь-яка допомога чи робота зараз важлива, та буде важлива під час відбудови України, після Перемоги», «Відчуваю відповідальність за свою країну», «Тримають також друзі, кохання та люди», «Не бачу свого майбутнього десь-інде», «Відповідальність за майбутнє України на кожному з нас», «Це моя країна і я зобов'язаний бути тут та підтримувати її як би це важко не було», «Україні потрібні хороші фахівці усіх професій, щоб була висока економіка та розвиток. Я хочу бути однією з тих людей. А також я люблю Україну, тому не хочу звідси їхати», «Мені подобається саме в цьому суспільстві, я готова розвивати його та себе для підвищення загальної якості життя», «Я не хочу жити закордоном. Мій дім тут (маю на увазі не будинок чи родичів, а саме спільноту, споріднених людей) тому я хочу

залишатися, боротися пліч-о-пліч зі всіма для спільного майбутнього», «Відчуваю, що потрібна тут», «Люблю цю країну з усіма недоліками й дивами», «Я люблю свою країну», «Люблю Україну та тутешній вайб + заборона виїзду», «Тому що це моя Батьківщина», «В Україні відчуваю себе на своєму місці», «Може повоюю ще». Також для певного відсотка респондентів, причиною залишатись в Україні є небажання жити в еміграції: «Не бачу для себе якихось переваг в тому, аби емігрувати», «Не маю бажання жити на постійній основі в іншій країні», «Небажання починати життя "з нуля" в еміграції».

На питання, що саме змушує залишити Україну, відповіли 24 респонденти, вони дали такі відповіді: 18 залишили відповідь «Не бачу перспектив для розвитку», 12 – «Відчуваю постійну загрозу своєму життю», 9 – «Хочу здобувати освіту за кордоном», також 1 респондент вказав, що причиною є окупація місця проживання ворогом. Також один респондент залишив відповідь «Відчуваю постійний стрес, що знижує мою продуктивність, а також дуже шкодить моєму психоемоційному стану».

Крім того, респонденти мали змогу залишити додаткові коментарі в кінці опитування, які також варто включити до аналізу дослідження, наприклад: «Опитування дуже актуальне. І хотілось би додати, що очна форма навчання це дуже добре, але у наших реаліях треба змінювати перспективи навчання, повинен додатись більш воєнізований профіль майже у всіх галузях, тому що це наше майбутнє». Також 2 респондентів залишили коментарі з приводу їх думки щодо ефективності та проблем дистанційної форми навчання: «Дистанційна форма навчання не для всіх спеціальностей підходить (для деяких підходить, але не повністю). Хочеться, щоб університети враховували бажання учнів щодо дистанційки, бо є різні причини чому студенти не хочуть їздити в університет (бо найчастіше дорога туди і назад - займає багато часу, а в тебе всього одна пара, або одна пара дистанційно, після неї очна, а потім знову дистанційна (бо викладачам так зручно і ми маємо їх зрозуміти, а на нас чхати)», «Я навчаюсь на менеджера й під час дистанційного навчання можу легко поєднувати його з

роботою, так як більшість дисциплін "вивчила" на практиці в громадських організаціях. Звичайно, з роботою на повний день неможливо приділяти достатньо уваги університету, тому якість навчання окремого студента погіршується, через його власний вибір. З іншого боку, за умови очного навчання можливості загалом працювати не було б».

Отже, маємо наступні результати опитування студентів українських ЗВО: трохи більш ніж половина (54,2%) опитаних респондентів навчаються в очному форматі, одна третя респондентів має дистанційний формат навчання, решта – змішаний. Також 85 % опитаних підтвердили тезу про те, що дистанційне навчання призводить до зниження якості освіти. Додаткові навчальні матеріали у разі скасування пар через повітряні тривоги отримують лише 7 респондентів (тобто 4,6% від загальної кількості). Майже 85% респондентів повністю або частково відчують труднощі в навчанні з початку повномасштабного вторгнення. Основними викликами в навчанні для освітян є важкість концентруватись на навчанні через стрес, відсутність живого спілкування та самодисципліни через дистанційну або змішану форми навчання. Також труднощі в здобутті вищої освіти викликають часті повітряні тривоги та обстріли з боку ворога, зниження якості викладання освітніх матеріалів, відсутність електроенергії та відповідного технічного забезпечення. 74,3% опитаних респондентів планують залишатись в Україні. Причинами залишатись в Україні респонденти найчастіше обирали такі: «бачу тут перспективи для розвитку» (обрали 92 респонденти), «мене тримає моє сім'я» (обрали 43 респонденти), «хочу виїхати, але не маю можливості» (обрали 7 респондентів). Найпопулярнішими чинниками, які змушують студентство виїжджати з України є відсутність перспектив для розвитку, відчуття постійної загрози життю та бажання здобувати освіту за кордоном.

Також в якості висновків хочеться виділити відкриті відповіді студентів та студенток, які демонструють, що досить великий відсоток молоді готовий не лише залишатись в Україні, але і розвивати її потенціал, долучатись до її

відбудови та навіть до оборони. Крім того, щиро вражає свідомість опитаних, відкрита і сильна громадянська та проукраїнська позиція, яка відстежується у відповідях респондентів.

Пріоритетним напрямком для України має бути збереження людського капіталу, а саме молодого покоління, яке є рушійною силою для післявоєнного відновлення та становлення нашої країни на світовій арені, як розвиненої європейської держави. Для вирішення попередньо перелічених викликів необхідно сфокусуватись на таких напрямках: відновлення пошкоджених або зруйнованих закладів вищої освіти, які б могли гарантувати безпечний та безперервний освітній процес; підвищення якості та ефективності процесу навчання, через запровадження сучасних підходів та використання європейського досвіду; оновлення матеріально-технічної бази вишів; створення центрів працевлаштування для студентів; налагодження співпраці з іноземними університетами, що сприятиме міжнародним обмінам між освітянами; запровадження програм стажування у передових українських та іноземних компаніях. Також потрібно масово впроваджувати безкоштовну психологічну підтримку освітян, популяризувати важливість ментального здоров'я та піклування про нього, тим паче в умовах війни. Крім того, необхідно створювати проекти, які б допомагали студентам та студенткам соціалізуватись і взаємодіяти, в час поза парами, адже в умовах переважно дистанційного навчання більшість відчуває дефіцит живого спілкування, що безпосередньо впливає на продуктивність, бажання вчитись та загальний емоційний стан.

3.4. Культурно-просвітницька боротьба з ворогом, її сила та значення

Значення культурно-просвітницької боротьби є часто недооціненим, проте сучасна повномасштабна російсько-українська війна, яка ведеться не лише на полі бою, а й через засоби масової інформації, політику, освітню сферу, доводять її важливість. Просвіта є одним з найважливіших чинників, які можуть

допомогти розкрити потенціал України після війни, забезпечити населення знаннями, необхідними для майбутнього соціального й економічного розвитку країни та відродити ідентичний код української нації. Також вона відіграє важливу роль у мирному процесі, оскільки може сприяти розвитку демократичних стосунків між сторонами та запобігати майбутнім конфліктам.

Філософію Просвітництва часто поєднують з висловом - «*Sapere aude*», тобто «Наважся знати» чи «Наважся на власну думку», адже її основоположними принципами є розум, знання, свобода, рівність та обов'язок.

Дмитро Наливайко зазначав, що термін «просвіта» потрібно розуміти не лише як поширення освіти та знань, а розглядати його набагато ширше в плані утвердження “істинних” ідей, світогляду на протигагу “хибним ідеям”, брехні й забобонам старого феодального світу” [42]. Друга назва епохи Просвітництва, таким чином, закономірна — епоха Розуму, оскільки розум є універсальною історичною силою: усіх націй, епох та культур [20].

Згідно з відповідним законом України, метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [66].

На тлі серйозних викликів 2014-2024 років, спричинених російською військовою агресією, пандемією, а згодом повномасштабною війною саме просвітництво стає ключем до рішень у післявоєнному періоді відновлення незалежної України з європейським вектором розвитку.

Важливу роль освіта відіграє у післявоєнній відбудові країни, адже допомагає змінити її економіку, посилити технологічний та інноваційний

потенціали, підготувати нові висококваліфіковані робочі кадри. Саме сфера освіти здатна забезпечити країну фахівцями з надання соціальних послуг, попит на яких після війни буде ще більшим. Адже саме такі спеціалісти є необхідними для повоєнного соціуму охоплюючи, до прикладу, догляд за людьми похилого віку, розвиток сфери освіти молоді, реабілітацію військовополонених, ветеранів та ветеранок війни тощо. Саме тому, роль освіти у становленні майбутнього освіченого суспільства країни, створенні її сталої економіки та відбудові не може бути переоціненою.

Наразі російська інформаційна війна спрямована на залякування, дестабілізацію ситуації в Україні та зміну свідомості усіх її громадян, на окупованих територіях ситуація є значно складнішою. В таких умовах українське суспільство та влада має не тільки розуміти, як працюють механізми ворожої пропаганди, а й вміти ефективно протистояти їм. Основними кроками, які можуть допомогти в боротьбі на інформаційному фронті є запровадження тренінгів та курсів з інформаційної гігієни та розпізнавання інформаційно-психологічних операцій, посилення ролі національно-патріотичного виховання, поширення українського мовлення та інформаційно-психологічна підтримка громадян України на ТОТ, створення соціально-патріотичної реклами, запровадження та підтримка безкоштовних освітніх курсів, просування українських додатків з мультимедійними матеріалами.

Наприклад, одним з кейсів успішної реалізації ідей просвітництва та патріотичного виховання в Україні є скаутська організація «Пласт», яка діє у 146 містах України. Стати пластуном можна вже від двох років, максимальний вік учасників необмежений. Основною метою цієї волонтерської організації є всебічний розвиток молоді, а саме сприяння фізичному, духовному, суспільному та інтелектуальному зростанню майбутнього покоління. Також в Україні продовжує розвиватись напрямом створення цифрових освітніх платформ з різноманітною кількістю освітніх курсів, наприклад, портал «Дія.Цифрова освіта», освітній хаб «EduHub.in.ua», платформа «Prometheus», освітній проєкт

«EdEra», онлайн майданчик «Спільнота практик: сталий розвиток» та інші. Крім того, можна бачити активну діяльність молодіжних громадських організацій, які займаються як особистісним, так і національно-патріотичним розвитком дітей та підлітків, найбільші з них це Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Фундація Регіональних Ініціатив», волонтерська організація «Будуємо Україну разом», громадська організація «Спілка Української Молоді», всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молодіжний Націоналістичний Конгрес», формаційна платформа «Українська академія лідерства» тощо [49].

Україна успішно протистоїть російській інформаційній війні, це доводить реакція більшості цивілізованих країн світової спільноти та їх підтримка. Українські освітні, культурно-просвітницькі, патріотичні ініціативи та стартапи продовжують розвиватись навіть за складних умов війни, ба більше рівень залученості українців до подібних проєктів зростає.

Проте, щоб перемогти ворога ми маємо знати, як побудована його політика пропаганди, адже росія має здатність перетворювати усе на зброю – історію, дипломатію, релігію, новини та звісно ж освіту. Саме під прикриттям освітньої та просвітницької діяльності механізми пропаганди, які беруть свій початок ще від часів Радянського Союзу, в цій країні маскуються чи не найкраще. Освіта в росії спрямована на так зване «правильне виховання справжньої російської людини», яка завжди готова довести вірність «родіні», віддавши за неї своє життя на війні. «Перевиховання» дітей починається ще в садочку, коли вони є найбільш вразливими, щоб вірити пропаганді.

До прикладу, на Instagram сторінці Іркутського садочка 139 можна побачити тест «Що ви знаєте про армію росії?», проте, це лише перший крок на шляху до так званого «патріотичного виховання» (рис. И. 1). Для школярів у 2015 році, Сергієм Шойгу, було створено всеросійський дитячо-юнацький військово-патріотичний рух, більш відомий під назвою «Юнармія». Під прикриттям заняттями спортом, відвідувань різних секцій, набуття командних навичок «Юнармія» готує дітей віком від 8 до 18 років до служби в армії росії.

Крім того, в країні існують й інші «патріотичні» організації, які фактично є центрами вербувань дітей, наприклад, «Молодая гвардия Единой России», «Волонтеры победы», «Движение первых», «Юг молодой», про діяльність останньої з перелічених на ГОТ вже повідомляв Центр національного спротиву [44, 53, 53, 70] (*рис. II. 2*).

Російська система свобод є майже відсутньою і далекою від демократії. Як можна бачити у країні повністю «мілітаризується» навіть освітня сфера. У шкільну програму російських дітей введені «спеціальні» уроки з національно-патріотичного виховання з темами про велику вітчизняну війну, російську армію, а зараз вже і про так звану в росії «СВО». Наприклад, підручник з історії росії виданий у 2023 році, 17 параграфів якого складає матеріал про війну рф проти України. Даний підручник містить тези про те, що окуповані українські території це «нові регіони» росії, до української армії вживається термін «неонацисти», а до влади – «хунта». Загалом навіть не заглиблюючись в книжку, можна помітити абсурдність написаного (*рис. II. 3*). Історія подій в Україні не те, що переписана - вона докорінно змінена і доповнена сюрреалістичними історіями «російських фахівців». Показовим є й те, що співавтор підручника, Володимир Мединський, є помічником президента росії. Також у відкритому доступі на сайтах російських шкіл та університетів можна бачити купу фотографій дітей одягнених у військову форму, а також дуже популярні зараз «флешмоби», коли школярі, або студенти вишиковуються у вигляді літери «Z» в знак підтримки російської армії [61] (*рис. II. 4*).

Найжахливіше те, що діти, які знаходяться на ГОТ, також стають об'єктами пропаганди. Існують і випадки, коли діти, які проживали на територіях України окупованих ще у 2014 році, наразі є військовими російської армії та безпосередньо учасниками так званої «СВО». Тобто на окупованих територіях українські громадяни стають додатковою військовою силою, яку росіяни, переважно примусовими методами, використовують в російсько-українській війні [53].

Питання використання пропаганди в освіті є надзвичайно гострим, адже ми маємо розуміти, що перед тим як російський солдат приходить вбивати українців, він грає військового на святковому ранку в дитячому садочку, далі в школі на уроці історії читає «методичку» написану міністерством освіти росії, і вже готовий іти в армію, щоб вбити кожного, кого влада назве ворогом. Тут певно і можна знайти відповідь на питання, чому так багато російських військових навіть на 2 році війни, настільки вмотивовані воювати, «звільняти Україну» і віддавати своє життя за «велику росію». Вони росли на російській пропаганді з самого дитинства, вони були виховані для цієї війни, а найголовніше вони були виховані сліпими до правди, щоб не бачити брехні, корупції, бідності країни, в якій вони живуть, вони були виховані, щоб не думати, за них це робить диктаторська влада.

Отже, ми маємо чітко усвідомлювати, якщо ворог використовує освіту та культуру, як зброю, ми не маємо права недооцінювати їх роль у формуванні майбутніх поколінь. Враховуючи, як довго російська пропагандистська машина працювала майже у кожній сфері життя українців, ми маємо відмовитись від усього російського і перш за все продовжувати відроджувати та створювати своє. Адже тільки так ми зможемо перемогти ворога не лише фізично, але й ментально, що є вирішальним у подальшому розвитку Української незалежної держави.

Культурно-просвітницька боротьба має вирішальне значення для реагування на зовнішні та внутрішні виклики національній безпеці країни. росія веде проти України гібридну війну вже протягом багатьох років, конкретними цілями якої, є втручання в історичне самовизначення українського народу, заперечення європейської ідентичності українців, перешкоджання демократичних виборів та становлення України на європейській політичній арені. Саме тому формування і виховання національно-історичної свідомості через просвітницьку діяльність є необхідним і надважливим завданням для протистояння зовнішньому ворогу на різних рівнях.

РОЗДІЛ 4.

АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ НА СФЕРУ ОСВІТИ У ЛУБЕНСЬКІЙ ТГ

4.1. Загальна характеристика Лубенської територіальної громади

Лубенська територіальна громада входить до Лубенського району Полтавської області та розташована частково у центральній і, більшою мірою, у північно-східній частині України (*рис. К. 1*). Громада складається з 63 населених пунктів, які становлять 1076.1 км² та має населення 68,457 особи. Адміністративним центром громади є місто Лубни, з площею 29,93 км² та населенням 47845 осіб. Лубенська ТГ (територіальна громада) межує з Оржицькою, Новооржицькою, Чорнухинською, Сенчанською, Комишнянською, Миргородською, Ромоданською та Хорольською територіальними громадами в межах Полтавської області [51,58] (*рис. К. 2*).

Лубенська ТГ знаходиться приблизно за 400 кілометрів від зони російсько-українського протистояння на частині тимчасово окупованої Харківщини. Крім того, з 24 лютого 2022 року, після початку повномасштабної війни, громада постійно піддається воєнним провокаціям, як й інші регіони України [5]. Однак відсутність стратегічних об'єктів на території громади робить її привабливою для проживання внутрішньо переміщених осіб зі східних регіонів, людей які змушені рятувати свої життя і тікати з місць бойових дій.

Основним залізничним вузлом ТГ є місто Гребінка. Також досить розвиненим є автомобільне сполучення, а дорожня мережа громади становить 425,1 км. Територією ТГ проходить автошлях міжнародного значення М03 «Київ – Харків – Довжанський», який збігається з частиною європейського автомобільного шляху Е40. Відстань від міста Лубни автошляхами до центру області міста Полтави становить 142 км, а до столиці Києва - 199 км. Повітряного та водного сполучення в межах громади немає [51, 58].

Лубенська ТГ за структурою господарства належить до індустріально-аграрних та має досить потужний промисловий комплекс. Його основою є переробна промисловість, а саме: фармацевтична (13,9 % від загальноміських обсягів реалізації промислової продукції), машинобудівна (21,1 %), деревообробна (18,5 %), харчова (19,5 %), легка (0,8 %), промисловість будівельних матеріалів (0,3 %), а також виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (25,9 %) (рис. К. 3). Відповідно до статистичних даних за 2022 рік сума від обсягів реалізації промислової продукції склала - 3020,9 млн грн. Найбільшими промисловими підприємствами, які працюють в межах Лубенської ТГ є: підприємство фармацевтичної промисловості «Лубнифарм»; три підприємства машинобудування та металообробної промисловості – АТ «МОТОР СІЧ», ПП «Лубнимаш», ТОВ «Спецлісмаш»; три підприємства легкої промисловості – ТОВ «Валтекс – маркетинг Плюс», Лубенське УВП УТОГ, ТОВ «Лубенська взуттєва фабрика»; підприємство деревообробної промисловості – ТОВ «Грейд-плюс», та чотири харчової промисловості – ТОВ «Лубенський молочний завод», ПП «Лубенський хліб», ТОВ «Лубним'ясо», ТОВ «Дом Фактор» (рис. К. 4).

Найбільшими сільськогосподарськими товаровиробниками є такі: ТОВ «Придніпровський край», ТОВ «Райз-Схід», ТОВ «Баришівська зернова компанія», СТОВ «Мусіївське», ФГ «Вітас», ТОВ «Агротех-гарантія», ТОВ «Посулля-Агро», ТОВ «Колос-Богодарівка» [41].

У 2022 році в бюджет громади надійшла сума 658,1 млн грн, з неї 488,9 млн грн були власними надходженнями. У системі надходжень від податків найбільшу частину займають податки з доходів фізичних осіб, а саме - 64,5 %, надходження від єдиного податку становлять 14,5% (з урахуванням частки сільгоспвиробників), наступною за часткою іде оплата за користування земельними ділянками – 12,5% та акцизні збори, які становлять 7,5%.

Для показника чисельності населення у Лубенській ТГ характерне щорічне скорочення (з 76,1 тис. осіб у 2018 році до 67,5 тис. осіб у 2021 році), даний

показник відповідає тенденціям демографічних процесів, як в області, так і по Україні загалом (рис. К. 5). Особливості сфери зайнятості населення в громаді та на ринку праці визначаються економічними процесами та розвитком реального сектору економіки в умовах воєнного стану. У 2022 році послугами Державного центру зайнятості скористалися 2862 осіб, з них було зареєстровано 2616 безробітних, що на 17,0% менше порівняно з 2021 роком. Кількість працевлаштованих осіб через державну службу зайнятості відповідно також зменшилась, якщо у 2018 вона становила – 3264, то у 2022 році – лише 753 особи (рис. К. 6).

З початку повномасштабного вторгнення Полтавська область стала однією з областей, яка прийняла чи не найбільшу кількість ВПО з різних областей України, в регіон прибуло приблизно 200 тисяч людей, з них 48 тисяч становили діти. Станом на 2021 рік кількість зареєстрованих ВПО в Лубенській громаді становила лише 1424 осіб, проте станом на 2022 рік вона зросла майже у 6 разів та становила 8140 осіб (12,2 % від населення громади). Така кількість внутрішньо переміщених людей стала справжнім викликом для громади. За даними інституту аналітики та адвокації на початок 2023 року кількість ВПО в Лубенській ТГ становила – 14 510 осіб, в місті Лубни – 8 282 особи [25, 51] (рис. К. 7). Станом кінець 2023 року, а саме 25 грудня за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб у Лубенській ТГ було зареєстровано вже 14 042 внутрішньо переміщених осіб, з них 3 459 дітей, тобто можемо бачити, що кількість ВПО в ТГ дещо зменшилась.

За даними публічного звіту начальника Лубенської районної військової адміністрації за 2022-2023 рік 5 601 ВПО отримували державну фінансову допомогу. Крім того, у Лубенській ТГ при державному контролі працює Рада у справах внутрішньо переміщених осіб та діє 55 пунктів незламності (з них 12 знаходиться у місті Лубни, 6 - у Гребінці) (рис. К. 8). Для проживання ВПО було підготовлено 24 місця компактного проживання, в 11 із них на даний час проживають 300 осіб, решта ВПО проживає в приватному секторі [51, 52]. Також

в Лубенській громаді ще від 24 лютого 2022 року створено кілька пунктів видачі одягу для ВПО, на території міста Лубни наявні 2 таких гуманітарних пункти. Управлінням соціального захисту населення міста Лубни систематично відбувається видача продуктових наборів ВПО з інвалідністю та людям пенсійного віку. Також на території громади працює благодійна організація "Світло надії", яка займається психологічною підтримкою громадян, покращенням їх морального стану, поверненням та адаптацією їх до задовільного функціонування в повсякденному житті. Крім того, у місті Лубни працюють благодійні фонди, які займаються підтримкою ВПО, найбільші з них БФ «Благодар життя», «МЕЛЕК», «Карітас Лубни», «Довіра та Допомога» тощо. Також Лубенська ТГ планує долучитися до пілотного проекту Міністерства соціальної політики та відкрити Центри життєстійкості, робота яких буде направлена в першу чергу на вразливі групи населення.

Наразі гострими викликами для ВПО в Лубенській громаді залишаються питання оренди або купівлі житла, пошуку робочих місць, отримання соціального забезпечення. Крім того, варто розуміти, що Лубенська громада наразі має потужні людські ресурси, адже серед ВПО є велика кількість кваліфікованих працівників, проте для залучення їх до життя громади необхідно надати їм якісні умови життя (житло, стабільний дохід, соціальну підтримку тощо). Переселенці на рівні місцевих жителів мають максимально залучатись до прийняття рішень щодо розвитку та трансформації громади, а робота з боку влади щодо адаптації ВПО має проводитися постійно і систематизовано.

4.2. Вплив на шкільну освіту в Лубенській територіальній громаді

Загальна середня освіта в Лубенській ТГ надається 21 закладом освіти (9 з них розташовуються в місті Лубни, інші – в сільських населених пунктах), а саме 14 ліцеями та 7 гімназіями з початковими школами. Загальна кількість учнів, що навчалась в громаді станом на початок 2022 року становила - 6857 (4906 учнів

навчаються в місті Лубни, решта в сільських населених пунктах). Кількість вчителів становила 596 (з них 350 викладають в місті Лубни, 246 - в сільських населених пунктах). Наповнюваність класів в середньому по громаді становить – 21,6, у місті Лубни вона є більшою – 26,24, в сільських населених пунктах відповідно меншою – 14,89. Укриття мають, на жаль не усі заклади освіти Лубенської ТГ, в жовтні 2023 року почалась досить активна робота щодо облаштування наявних. Наразі облаштовані укриття є в гімназії імені Володимира Малика, Першій гімназії імені Матвія Номиса, гімназії «Просвіт», Академічному ліцеї імені братів Шеметів, Снітинській ЗОШ, Войнихівській ЗОШ, Михнівській ЗОШ I-III ступенів, Ісківській ЗОШ I-III ступенів, опорному закладі «Засульський ліцей», Калайдинцівській загальноосвітній школі I – III ступенів імені Ф.Д. Рубцова, Оріхівській загальноосвітній школі ім В.М. Леонтовича. Також у 2 закладах середньої освіти Лубенської ТГ, а саме: Академічному ліцеї імені братів Шеметів та Академічному ліцеї "Європейський" влада планує побудувати нові укриття, які б могли задовольнити потреби освітян у безпечному та великому просторі для навчання [51, 58].

У рамках досліджень впливу військової агресії росії на шкільну освіту в Лубенській ТГ було проведено онлайн-опитування серед учнів та учениць лубенських закладів середньої освіти. Опитування проводилось в період з 01.04.2024 по 05.04.2024. Результати можна вважати репрезентативними, адже в ньому взяли участь 109 учасників, а це орієнтовно 2,5% учнів та учениць Лубенської ТГ.

Згідно з формулою похибки вибірки:

$$\sigma = 1/\sqrt{n}$$

$$\sigma = 1/\sqrt{109} = 0.0957 = 9.57\%$$

Отже, теоретична похибка даної випадкової вибірки є допустимою і становить 9.57%.

Завданням опитування було визначити основні виклики та труднощі, які постали перед здобувачами середньої освіти в Лубенській ТГ. Опитування

проводилось в місті Лубни серед таких закладів: Академічний ліцей "Європейський", Академічний ліцей імені братів Шеметів та Гімназія імені Володимира Малика.

В опитуванні брали участь учні та учениці 5-11 класів. 72 з 96 опитаних респондентів були дівчатами, відповідно 37 – хлопцями. Вік респондентів варіювався від 9 до 17 років.

Для 18 зі 109 респондентів Лубни не є рідним містом. Найбільш частою причиною переїзду в місто Лубни стали сімейні обставини, таку відповідь дали 11 респондентів; наступною найчастіше вказаною причиною стало повномасштабне вторгнення 2022 року – її обрали 5 респондентів та вторгнення росії у 2014 році – цю відповідь вказало 2 респондентів.

69 зі 109 опитаних респондентів наразі навчаються в очному форматі, решта, а саме 40 – у змішаному (рис. 4.1.). Проте у минулому навчальному році за результатами опитування переважав змішаний формат навчання, який був у 73 респондентів, у дистанційному форматі навчалось 29 респондентів, в очному лише 7.

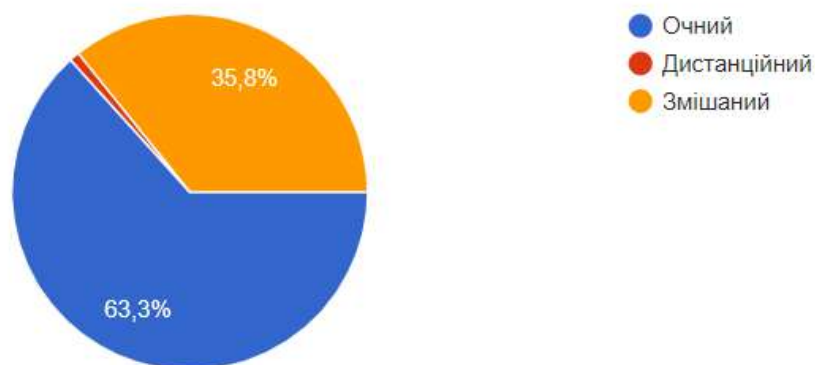

Рис. 4.1. Відповіді респондентів на питання:
«У якому форматі ти навчаєшся зараз?»

На запитання «Чи погоджуєшся ти з тим, що в дистанційному форматі навчання дається важче?» 43,1% респондентів відповіли «Так», 31,2% частково погодились з цим твердженням та 25,7% відповіли «Ні» (рис. 4.2.).

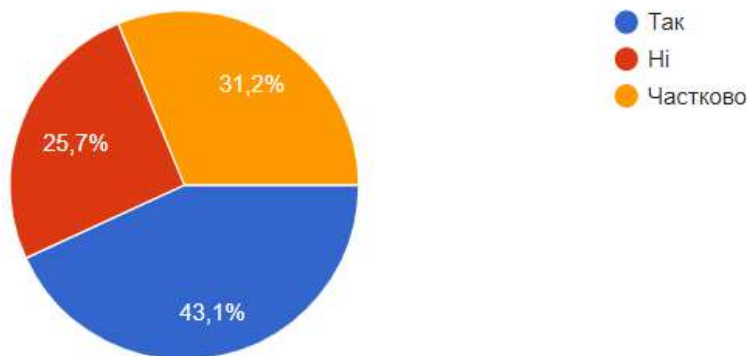

Рис. 4.2. Відповіді респондентів на питання: «Чи погоджуєшся ти з тим, що в дистанційному форматі навчання дається важче?»

На запитання про наявність вдома комп'ютеру, ноутбуку, планшету для дистанційної форми навчання 90,8% відповіли «Так», проте 10% залишили відповідь «Ні» (рис. 4.3.).

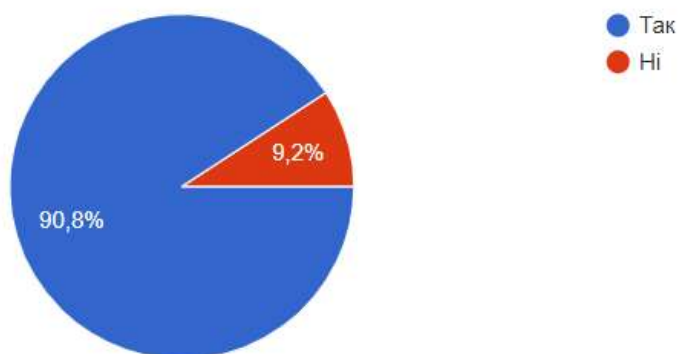

Рис. 4.3. Відповіді респондентів на питання: «Чи маєш ти вдома комп'ютер/ ноутбук/ планшет для дистанційної форми навчання?»

На питання «Чи надають вчителі навчальні матеріали (презентації, відео тощо) для самостійного опрацювання у разі скасування уроку через повітряну тривогу?» відповіді розділились таким чином: 74,3% респондентів відповіли «Так», 22% відповіли «Частково» та 3,7% відповіли «Ні».

47,7% респондентів відчувають труднощі в навчанні починаючи з 24 лютого 2022 року, 28,4% відчувають ці труднощі частково та 23,9% не відчувають труднощів (рис. 4.4.).

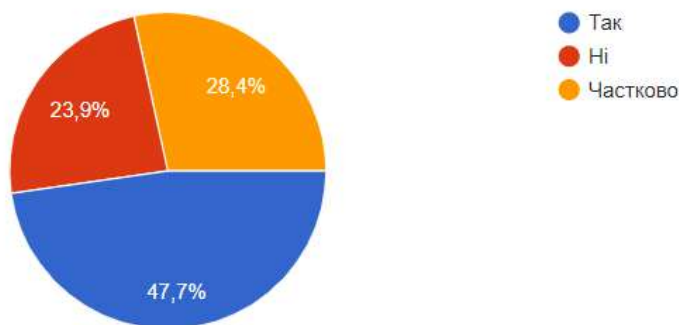

Рис. 4.4. Відповіді респондентів на питання: «Чи відчуваєш ти труднощі в навчанні починаючи з 24 лютого 2022 року»

Найчастішими причинами труднощів респонденти вибирають часті повітряні тривоги – 64,3%, відсутність самодисципліни через дистанційну/змішану форму навчання – 52,4%, відсутність живого спілкування з однолітками – 44%, важкість концентруватись на навчанні через стрес -36,9%, відсутність електроенергії – 19%, відсутність відповідного технічного забезпечення – 6% (рис. 4.5.).

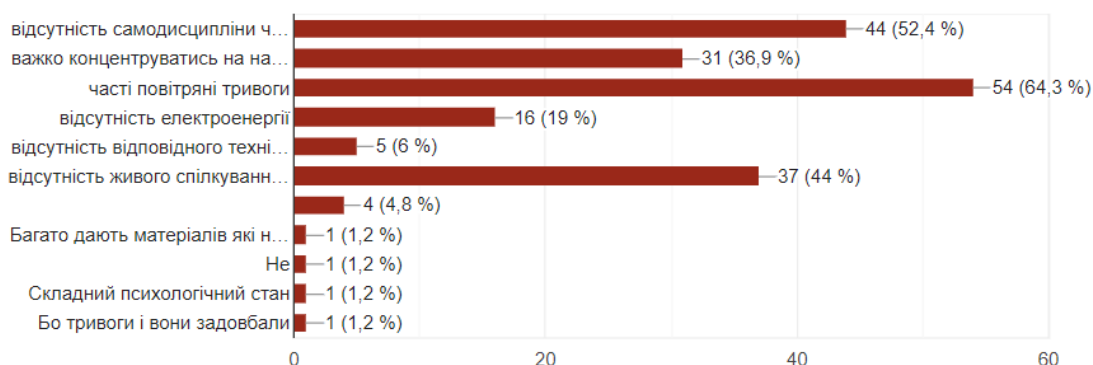

Рис. 4.5. Відповіді респондентів на питання: «Вкажи причини труднощів»

На питання «Чи плануєш ти й далі жити в Україні?» відповіді розділились таким чином – 45% респондентів відповіли «Так», 43,1% «Важко відповісти», 11,9% відповіли «Ні» (рис. 4.6.). Причинами залишатись в Україні 66 респондентів вибрали такі: «бачу тут перспективи для розвитку» -54,5%, «мене тримає моя сім'я» - 40%, 9%, «хочу виїхати, але не маю можливості» - 12,1%. Також респонденти залишили свої варіанти відповідей: «Мені подобається життя в Україні», «Патріотизм», «Просто хочу», «Я дуже люблю свою країну, і поки що

вона найкомфортніша для мене зараз», «Це наша батьківщина», «Тут мої близькі та рідні», «До нас ще ні разу не прилетіла ракета, в Лубнах спокійно, тому я залишусь в Україні».

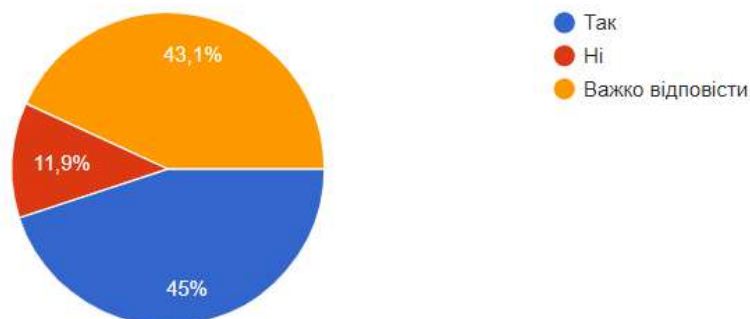

Рис. 4.6. Відповіді респондентів на питання:
«Чи плануєш ти й далі жити в Україні?»

Причинами не залишатись в Україні 40 респондентів вибрали такі відповіді: «хочу здобувати освіту за кордоном» - 65%, «відчуваю постійну загрозу своєму життю» - 40%, 12,5% респондентів утрималось від відповіді.

Отже, на основі результатів дослідження можна зробити такі висновки щодо впливу повномасштабного вторгнення на Лубенську ТГ. 7 зі 109 опитаних респондентів є дітьми-ВПО, 2 з них переїхало в Лубни ще за вторгнення росії у 2014 році та 5 вже під час повномасштабної війни. Також можемо бачити, що за два останні навчальні роки формат навчання в освітян змінився, адже в минулому навчальному році майже 70% респондентів мали змішану форму навчання, проте у цьому році понад 60% вчать вже очно. Починаючи з 24 лютого 2022 року труднощі в навчанні відчуває понад половина респондентів, лише третина не відчуває труднощів. Основними бар'єрами в навчанні для учнів та учениць Лубенської ТГ є часті повітряні тривоги, відсутність самодисципліни через дистанційну/змішану форму навчання, відсутність живого спілкування з однолітками та стрес. Також 10 зі 109 опитаних не мають вдома відповідного технічного забезпечення для дистанційної форми навчання. Майже половина опитаних респондентів бачить перспективи для розвитку та планує залишатись жити в Україні. Проте найбільш популярною причиною виїхати з України є

бажання респондентів здобувати освіту (65%) за кордоном та відчуття загрози життю (40%), через повномасштабне вторгнення.

Для вирішення цих викликів та покращення якості освітнього процесу в Лубенській ТГ необхідним є надання соціальної та фінансової підтримки дітям-ПВО, для їх успішної адаптації до нових обставин та навчального процесу. Також потрібним є запровадження програми психологічної підтримки для усіх освітян та програм спрямованих на соціалізацію, живе спілкування дітей в позашкільний час. Крім того, необхідно забезпечити усіх здобувачів середньої освіти та вчителів відповідним технічним обладнанням, облаштувати старі та збудувати нові якісні та безпечні укриття в закладах середньої освіти, де вони відсутні. Необхідною є також робота над впровадженням в системі освіти новітніх підходів, які б відповідали європейським стандартам якості, для того, щоб допомогти зберегти освітян в Україні та зменшити подальший «відтік умів» за кордон. Для відстеження обсягу освітніх втрат у період з початку повномасштабного вторгнення потрібним є систематичний моніторинг освітнього процесу.

4.3. Кейс переміщеного ЗВО у Лубенській громаді

Луганський національний університет (ЛНУ) імені Тараса Шевченка один із найстаріших закладів вищої освіти в Луганській області. За 102 роки своєї роботи він пройшов кризь реформи системи освіти, реорганізацію, складні часи евакуацій, репресій, вторгнення росії у 2014 році та навіть повномасштабну війну 2022 року.

У 2014 році ЛНУ імені Тараса Шевченка був одним із найкращих університетів сходу України, де навчалось майже 30 тисяч студентів, в тому числі й іноземні - зі 120 країн світу. Проте під час російського вторгнення у квітні 2014 року на території Донецької та Луганської областей заклад був вимушений евакуюватися з Луганська до міста Старобільськ на базу власного структурного

підрозділу «Старобільський факультет ЛНУ імені Тараса Шевченка». Тоді університет втратив майже все, а саме: 9 навчальних корпусів загальною площею понад 183 200 м² (з актовими, концертними й спортивними залами); бібліотеку з п'ятьма модернізованими читальними залами та фондом понад 1,3 млн примірників; близько 20 мультимедійних комплексів; студмістечко з 6 гуртожитками; навчально-науковий комплекс (астрономічна обсерваторія, геологічний музей); археолого-етнографічний музейний комплекс, що має статус Національного надбання України. Більшість студентів та викладачів втратили дім. Тоді окремі підрозділи університету також були переміщені до міст Кремінна, Рубіжне, Лисичанськ, Щастя, Полтава.

Проте 24 лютого 2022 року після початку російською повномасштабної війни проти України працівникам університету довелося виїжджати вже й зі Старобільська, будівлі університету в Рубіжному, Кремінній та Лисичанську було повністю зруйновано (*рис. Л. 1*). Окупанти вивісили над будівлею університету прапори незаконного терористичного угруповання «ЛНР» та змінили назву навчального закладу на «Луганский государственный педагогический университет». Були захоплені навчальні та технічні матеріали, а також частина викладацького складу. Загалом, починаючи з 2014 року, університет зазнав величезних збитків, адже були захоплені будівлі в містах Луганськ, Ровеньки, Кадіївці, Щастя та Алушта. Крім того, деякі викладачі та студенти навіть станом на зараз вважаються зниклими безвісти.

Проте 11 березня 2022 року було відновлено навчальний процес у всіх структурних підрозділах університету за дистанційною формою навчання [37, 40, 55].

У ході дослідження наслідків повномасштабного російського вторгнення для ЗВО Лубенської ТГ було проведено глибинне інтерв'ю з доцентом кафедри хімії, географії та наук про Землю ЛНУ ім. Тараса Шевченка – Іриною Геннадіївною Мельник. За її словами, наразі ректорат та основна частина викладацького складу працюють в Полтаві на базі Полтавського університету

економіки і торгівлі, також окремі структурні підрозділи працюють у містах Миргород та Лубни.

Значна кількість здобувачів освіти, які навчались в ЛНУ, походять з Луганщини та Донеччини – регіонів, де ведуться і зараз агресивні військові дії. Частина студентів не полишила окуповану Луганщину, тому за відсутності зв'язку у неї немає можливості навчатись дистанційно, під впливом пропаганди, часто – за рішенням батьків, перейшли навчатися до так званого університету, що обслуговує окупаційну владу в Луганську. Дехто зі студентів виїхали через територію РФ за кордон і відмовились від ідеї навчання. Попит на деякі спеціальності на Полтавщині задовольняється тими закладами освіти, які там функціонують.

Зараз проблему розміщення студентів та організації навчання офлайн остаточно не вирішено, бо в Полтавській області багато переселенців з Харкова, які проживають у гуртожитках та базах відпочинку.

Крім демографічних втрат студентства було частково втрачено і згодом оновлено кадровий склад викладачів. Війна змусила людей у різний спосіб вирішувати, де жити, де працювати, як виживати. Дехто з викладачів звільнились, дехто залишився на окупованій території. На місце тих, хто вибув, прийшли нові люди, яким треба час, щоб стати командою.

Матеріальна база закладу знищена, тож зараз залучаються гранти, щоб її відновити якнайшвидше (університет має в цьому досвід). Крім того, укладено багато договорів з підприємствами, організаціями, установами, що дозволяє залучати їх базу для практик студентів. Зараз університет працює за змішаною системою, бо і студенти зі зрозумілих причин не можуть приїхати з різних міст України та з-за кордону, щоб сісти в аудиторії. Окремим викликом для університету став статус двічі переміщеного закладу, що заважало успішно конкурувати з іншими ЗВО України. Станом на 2024 рік кількість студентів університету становить 9282, а це означає, що кількість студентів за період з 2014 по 2024 зменшилась у понад 3 рази, кількість викладачів становить – 616 осіб.

До Лубенської ТГ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка прибув влітку 2022 року, 24 червня між ТГ та університетом був підписаний меморандум про співпрацю. Частину факультетів навчального закладу розмістили у будівлі гімназії імені Василя Барки, яка має досить велику кількість вільних аудиторій (*рис. Л. 2*). Наразі тут діє сім відділень університету, а саме: навчально-науковий інститут педагогіки та психології, навчально-науковий інститут торгівлі, технологій та туризму, навчально-науковий інститут фізичного виховання і спорту, фаховий коледж ЛНУ ім. Т.Шевченка, Старобільський фаховий коледж, Лисичанський педагогічний фаховий коледж та Кадіївський педагогічний фаховий коледж [36]. У липні 2023 року Лубенською міською радою була затверджена програма фінансової підтримки університету, гроші були виділені на придбання будівельних матеріалів для ремонту окремих аудиторій закладу освіти та на лабораторні меблі, обладнання і посуд. Також в липні 2023 року університет розпочав свою першу вступну кампанію для учнів 9 та 11 класів, за спеціальностями: дошкільна освіта, початкова освіта, середня освіта (фізична культура), готельно-ресторанна справа, дизайн (перукарське мистецтво та декоративна косметика), інформаційна, бібліотечна та архівна справи. На 1 та 2 курсах навчаються студенти з міста Лубни та Лубенської громади, для них пари проводяться офлайн. Студенти 3 та 4 курсів, переважно родом з тимчасово окупованих територій, серед них є навіть ті, які знаходяться в окупації, також є студенти, які перебувають, як на територіях підконтрольних Україні, так і за кордоном – усі вони навчаються в дистанційному форматі. На території школи, в яку релоковано університет наявне досить просторе та облаштоване укриття, що дозволяє проводити пари навіть під час повітряних тривог (*рис. Л. 3*). 27 квітня 2024 року в стінах університету проводився вже другий день відкритих дверей коледжів ЛНУ імені Т. Шевченка, під час якого абітурієнтам презентували освітні програми наявні в навчальному закладі, інформували щодо особливостей вступу та показували освітні аудиторії. День відкритих дверей в самому університеті відбувався онлайн 29 (*рис. Л. 4*).

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка є прикладом успішної релокації ЗВО. За умови подальшої якісної підтримки влади та органів місцевого самоврядування університет, який є єдиним закладом вищої освіти в Лубенській ТГ, може стати чинником, що допоможе знизити відтік молоді у столичний регіон. Інші вищі навчальні заклади знаходяться приблизно за 130-200 кілометрів від громади. Крім того, університет зможе забезпечити місто кваліфікованими кадрами різних спеціальностей, а саме працівниками у сфері фармацевтики, легкої промисловості, комунальних підприємств тощо.

ВИСНОВКИ

В результаті аналізу наслідків військової агресії росії для сфери освіти в регіонах України, було досліджено:

- 1) Сучасні змісти та виклики війни, методи дослідження наслідків військових дій для сфери освіти;
- 2) Демографічні та міграційні процеси серед українських освітян;
- 3) Інфраструктурні втрати у межах шкільної та вищої освіти;
- 4) Загрози та виклики процесу навчання переміщених ЗВО;
- 5) Проблеми та загрози у процесах викладання та навчання спричинених війною;
- 6) Значення культурно-просвітницької боротьби у протистоянні з ворогом;
- 7) Вплив війни на освітні процеси в межах Лубенської ТГ на прикладі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Україна вже понад 10 років живе в складних реаліях: спочатку військове російське вторгнення у 2014 році, окупація частин Донецької та Луганської областей, АР Крим, потім пандемія коронавірусної хвороби у 2020 році та повномасштабна російсько-українська війна 2022 року. Усі ці надзвичайні події, поставили нові безпрецедентні виклики для сфери освіти кожного регіону країни.

До основних викликів, які постали перед освітою України потрібно віднести: демографічні втрати учасників освітнього процесу (міграція школярів, студентів, вчителів та викладачів всередині країни та за кордон, вбивства та незаконна депортація населення ворогом), масові руйнування освітньої інфраструктури, скорочення видатків на сферу освіти, проблеми з забезпеченням безперервності освітнього процесу для усіх освітян, глобальний відтік іноземних студентів, недосконала забезпеченість учасників освітнього процесу безпековою інфраструктурою, втрата контролю над освітнім процесом на територіях окупованих ворогом та інші.

Вирішення цих викликів визначатиме подальше існування освітнього покоління України, адже саме воно в післявоєнній відбудові має стати основним драйвером в розвитку економіки країни. Таким чином, основними напрямками післявоєнного відновлення сфери освіти мають стати: відбудова та подальша підтримка пошкоджених, зруйнованих та переміщених закладів освіти; забезпечення фінансової, соціальної, гуманітарної, психологічної підтримки для здобувачів освіти, вчителів та викладачів, які були в окупації, втратили дім, були вимушені переміщуватися до більш безпечних областей країни, або за кордон; відновлення та створення сучасної матеріально-технічної бази для усіх освітян; адаптація освіти до європейських стандартів; цифрова трансформація сфери освіти та систематичний моніторинг освітніх втрат.

Згідно з результатами опитування школярів Лубенської ТГ можна простежити, що основними факторами, які викликають труднощі в освітньому процесі учнів та учениць Лубенської ТГ є часті повітряні тривоги, відсутність самодисципліни через дистанційну/змішану форму навчання, відсутність живого спілкування з однолітками та стрес. Також особливої уваги потребують діти ВПО, адже вони належать до вразливої групи, яка є більш схильною до виникнення освітніх втрат. Опитування студентів різних ЗВО продемонструвало наступні результати: у більшості освітян труднощі в навчанні виникають у зв'язку з важкістю концентруватись на навчанні через стрес, відсутність живого спілкування з однолітками, відсутність самодисципліни через дистанційну/змішану форму навчання, часті повітряні тривоги та обстріли, зниження якості викладання викладачами та відсутність електроенергії. За результатами опитування можемо бачити, що рівень стресу в обох групах респондентів наразі є досить високим, тому важливо також запроваджувати програми безкоштовної психологічної допомоги для підтримки морально-психологічного стану українських освітян.

Крім того, важливо звернути увагу на те, що як серед школярів, так і серед студентів найбільш вагомою причиною виїзду з України є або відсутність, на

їхню думку, тут перспектив, або бажання здобувати освіту за кордоном. Саме тому, необхідно вживати усіх заходів для створення сприятливих умов щодо можливостей реалізації молоді, підвищувати рівень якості освіти, який би міг відповідати європейським стандартам, що надалі мотивувало б освітян здобувати українську освіту та залишатись вдома.

Результати глибинного інтерв'ю з представницею Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка демонструють, що війна стала справжнім викликом для українських закладів освіти, особливо для тих, які були вимушені переміщуватись двічі. Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка у період з 2014 року зазнав величезних демографічних, фінансових та матеріально-технічних втрат. Проте за останні два роки навіть в умовах війни, університет продовжує досить успішне відновлення та інтеграцію в міста, у які було переміщено його частини. У перспективі ЛНУ ім. Т. Шевченка може стати не лише «освітнім магнітом» для мешканців Лубенської громади, але й підвищити її потенціал та конкурентоспроможність, шляхом забезпечення її кваліфікованими кадрами різних спеціальностей.

Починаючи з 24 лютого 2022 року за понад 700 днів повномасштабної війни освіта України суттєво змінилась. Це було справжнє випробування на стійкість та витривалість, з яким ми безперечно впорались. Проте цей «освітній марафон» все ще триває, його щодня продовжує бігти кожен школяр, студент, вчитель, викладач. Нікому не відомо, скільки ще буде тривати війна, але кожен з нас точно знає, поки військові ціною власного життя виборюють свободу для українських дітей, а діти навіть в умовах війни можуть здобувати якісну освіту – Перемога точно буде за нами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Atkinson A. B., Marlier E., Nolan B. Indicators and Targets for Social Inclusion in the European Union. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2004. Vol. 42, no. 1. P. 47–75.
2. Angell R. C., Etzioni A. Political Unification: a Comparative Study of Leaders and Forces. *American Sociological Review*. 1969. Vol. 34, no. 1. P. 105.
3. Civilian Deaths In Ukraine War Top 10,000, UN Says. *United Nation Ukraine*. URL: <https://ukraine.un.org/en/253322-civilian-deaths-ukraine-war-top-10000-un-says> (дата звернення 15.03.2024).
4. Countering Russia's Aggression in Ukraine. *United States Government: website*. URL: <http://surl.li/ualry> (дата звернення: 13.04.2023).
5. DeepStateMAP | *DeepStateMap*. URL: <https://deepstatemap.live/#6/49.438/32.053> (дата звернення 03.05.2024).
6. Hanushek E. A., Woessmann L./ The Economic Impacts of Learning Losses. / *OECD Publishing*. 2020. Vol. 2020, no. 7. doi: <https://doi.org/10.1787/21908d74-en>
7. Higher education can help to rebuild society after war. *University World News*. URL: <http://surl.li/ualrm> (дата звернення 20.05.2023).
8. Ichino A., Winter-Ebmer R. The Long-Run Educational Cost of World War II. *Journal of Labor Economics*. 2004. Vol. 22, no. 1. P. 57–87.
9. Khoshnood K., Raymond N. A., & Howarth C. N. Russia's Systematic Program for the Re-education & Adoption of Ukraine's Children. *Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health*. 2023.
10. Learning loss Definition. *Law Insider*. URL: <https://www.lawinsider.com/dictionary/learning-loss> (дата звернення 10.03.2023).
11. Mezentsev K., Mezentsev O. War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*. 2022. Vol. 93, no. 3. P. 495–521.

12. Rudenko L. H. et al. Russia's Military Aggression in Ukraine and Its Consequences for Geographic Education and Science. / *Ukrainian Geographical Journal*. 2023. No. 4. P. 04–12.
13. Saved Foundation portal. *Savedschools*. URL: <https://www.savedschools.in.ua/uk/about-us-ua/> (дата звернення: 27.04.2024).
14. Situation Ukraine Refugee Situation. *Operational Data Portal*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 03.03.2023).
15. The influence of the Russian aggression on the state of development of geography in Ukraine/ Brunn S. D. et al. *Ukrainian Geographical Journal*. 2020. No. 2. P. 02–12.
16. Unaccounted long-term health cost of wars on wartime children. *CEPR*. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/unaccounted-long-term-health-cost-wars-wartime-children> (дата звернення 20.03.2023).
17. War in Ukraine: Support for children and families. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/emergencies/ukraine-war-response-ensuring-access-learning> (дата звернення 20.03.2023).
18. COVID:19 Scale of education loss 'nearly insurmountable', warns UNICEF. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/covid19-scale-education-loss-nearly-insurmountable-warns-unicef> (дата звернення 27.03.2023).
19. Insitute for the study of war: official website. URL: <https://www.understandingwar.org/> (дата звернення: 13.04.2023).
20. Авраменко О. Ю. Культурно-просвітницька діяльність: роль і значення у сучасному вихованні студентської молоді. Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: мат-ли міжн.наук.-практ. Конференції. Кривий Ріг: Криворізький ДПУ, 2015. С. 208.
21. Біженцями стали 22 тисячі українських вчителів. *Інформаційне агентство «Конкурент»*. URL:

- https://konkurent.ua/archives/?page=2&end_date=2022-04-14&start_date=2022-04-14 (дата звернення 25.05.2023).
22. Без паперу, замовлень і зі зруйнованою інфраструктурою: чим живуть українські друкарні зараз. Читомо - портал про культуру читання і мистецтво книговидання. URL: <https://chytomo.com/bez-paperu-zamovlen-i-zi-zrujnovanoi-u-infrastrukturo-i-u-chym-zhyvut-ukrainski-drukarni-zaraz/> (дата звернення: 07.02.2024).
23. Вища освіта в Україні: зміни через війну. *Аналітичний центр університету Грінченка*. 2023. 102 с.
24. Внутрішньо переміщені особи. *Міністерство соціальної політики України: офіційний веб-сайт*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення 05.10.2023).
25. ВПО на Полтавщині: статистика та проблеми. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: <https://iaa.org.ua/articles/vpo-na-poltavshhyni-statystyka-ta-problemy/> (дата звернення: 20.03.2024).
26. Генералу РФ, який наказав бомбити Харків і область, повідомили про підозру. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/08/novyna/suspilstvo/heneralu-rf-yakuj-nakazav-bombyty-xarkiv-oblast-povidomyly-pro-pidozru> (дата звернення: 08.05.2023).
27. «Діти Війни»: офіційний сайт державного порталу. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення 10.04.2024).
28. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. *War Childhood Museum Ukraine*. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/> (дата звернення 07.04.2023).
29. До росії вивезли близько 200 тисяч дітей з України. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3479907-do-rosii-vivezli-blizko-200-tisac-ditej-z-ukraini-deputat.html> (дата звернення: 27.02.2024).

30. Заклади вищої та фахової передвищої освіти [1999–2021]. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/19> (дата звернення 23.05.2023).
31. Заклади загальної середньої освіти [1999-2021]. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/18> (дата звернення 23.05.2023).
32. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти [1999–2021]. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 23.05.2023).
33. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на 1 вересня 2022 року. *Консалтингова група "Київська школа економіки"*. 2022.
34. Іноземні студенти в Україні. *Міністерство освіти і науки України: офіційний веб-сайт*. <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini> (дата звернення 05.10.2023)
35. Лібанова Е. М., Горбулін В., Пирожков С. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі: нац. доп. *Київ: НАН України*, 2015. 362 с.
36. Луганському національному університету імені Тараса Шевченка у Лубнах бути! *Офіційний Сайт Виконавчого Комітету Лубенської Міської Ради*. URL: <https://lubnyrada.gov.ua/novyny/4930-luganskomu-natsionalnomu-universitetu-imeni-tarasa-shevchenka-u-lubnakh-buti> (дата звернення: 03.05.2024).
37. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка: веб-сайт. URL: http://luguniv.edu.ua/?page_id=35 (дата звернення: 06.05.2024).
38. Мапа руйнувань (2024). *Офіційний сайт Плану відновлення України*. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення 29.01.24)
39. Мінінфраструктури: Відновлено 12 шкіл у трьох регіонах України. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL:

- <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-vidnovleno-12-shkil-u-trokh-rehionakh-ukrainy> (дата звернення 03.05.2024).
40. Нагорняк Т. Л. Кризовий менеджмент переміщених ЗВО України в умовах воєнного стану. *Політичне життя*. 2023. № 1. С. 4–14.
41. Найбільші промислові підприємства Лубенської територіальної громади. *Офіційний сайт Лубенської міської ради*. URL: <https://lubnyrada.gov.ua/ekonomika/promyslovist/1243-najbilshi-promislovi-pidприємства-lubenskoji-teritorialnoji-gromadi> (дата звернення 02.02.2024)
42. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ: Генеза, 2001. С. 358.
43. Нова партизанська школа. Як готуються до навчання на окупованих територіях. *Суспільне*. URL: <https://suspihne.media/277134-nova-partizanska-skola-ak-gotuutsa-do-navcanna-na-timcasovo-okupovanih-teritoriah/> (дата звернення 17.06.2023).
44. Окупанти шукають інструкторів для своїх мілітаристичних гуртків на ТОТ. *Центр національного спротиву*. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-shukayut-instruktoriv-dlya-svoyih-militarystychnyh-gurtkiv-na-tot/> (дата звернення: 27.03.2024).
45. Освіта України в умовах воєнного стану. *Інформаційно-аналітичний збірник*. 2022.
46. Освіта на окупованих територіях України (24 лютого – 30 квітня 2022) | Cedos. *Cedos*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-na-okupovanyh-terytoriyah-ukrayiny-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/> (дата звернення: 03.11.2023).
47. Освіта під загрозою. *Офіційний сайт від Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення 05.04.2024).
48. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. *Центр досліджень СЕДОС*. (2022). URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvitni-vtraty_analitychna-zapyska.pdf (дата звернення 03.03.2023).

- 49.«Пласт». *Офіційний сайт української скаутської організації*. URL: <https://www.plast.org.ua/>(дата звернення 10.05.2024).
- 50.Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1731-19#Text> (дата звернення 05.05.2024).
- 51.Програма економічного і соціального розвитку Лубенської територіальної громади на 2024 рік. Лубенська міська рада. *Офіційний Сайт Виконавчого Комітету Лубенської Міської Ради*. URL: <https://lubnyrada.gov.ua/ekonomika/prohramy/9182-prohrama-ekonomichnoho-i-sotsialnoho-rozvytku-lubenskoj-terytorialnoi-hromady-na-2024-rik-2> (дата звернення: 27.05.2024). (дата звернення 25.04.2024).
- 52.Пункт незламності: веб-сайт. URL: <https://nezlamnist.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2024).
- 53.Росгвардія обходить інтернати на ТОТ. *Центр національного спротиву*. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/rosghvardiya-obhodyt-internaty-na-tot/> (дата звернення: 17.02.2024).
- 54.Російська Юнармія наслідує німецький Гітлерюгенд?. *Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/roziysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/roziyska-yunarmiya-nasliduye-nimeckyy-gitleryugend> (дата звернення: 27.03.2024).
- 55.Савченко С. В. Звіт ректора Савченка Сергія Вікторовича на спільному засіданні вченої ради та конференції трудового колективу Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за

- період з січня 2018 року по січень 2019 року: інформаційні матеріали. 2019. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».
56. Сисоєва С. О. Сфера освіти як об'єкт дослідження. *Освітологія/українсько-польський щорічник*, 2012. Вип. 1. С. 22-29.
57. Статистика повітряних тривог: веб-сайт. URL: <https://air-alarms.in.ua/> (дата звернення 17.02.2024)
58. Стратегія розвитку Лубенської територіальної громади на 2024-2027 роки.
59. Українська освіта в умовах війни: монографія / Терепищій С. О. та ін. Київ. НПУ ім. Драгоманова, 2022. 234 с.
60. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. *Офіційний веб-сайт*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/about> (дата звернення 10.04.2024).
61. У РФ новий підручник з історії для старших класів містить російську пропаганду про війну в Україні. *Радіо Свобода*. URL: <http://surl.li/uamax> (дата звернення: 27.03.2024).
62. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. *VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну*. URL: <http://surl.li/uamae> (дата звернення: 20.03.2024).
63. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39.
64. Ювенальні прокурори: 467 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ. Офіс Генерального прокурора: офіційна веб-сторінка. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-467-ditei-zaginuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf> (дата звернення: 03.04.2023).
65. ЄС і Україна підписали угоду про 100 мільйонів євро на відновлення пошкоджених війною шкіл. *EEAS*. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/ес-і-україна-підписали-угоду-про-100-мільйонів-євро-на-відновлення-пошкоджених_uk (дата звернення 28.03.2023).

66. Про освіту. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.02.2023).
67. Штампована архітектура штампує мислення: як позбутися вимушеного радянського спадку в закладах освіти?. *Big City Lab*.
URL: <https://projects.bcl.com.ua/projects/schools/> (дата звернення 25.05.2024).
68. Як обрати методи для проведення дослідження. *Cedos*.
URL: <https://cedos.org.ua/events/yak-obraty-metody-dlya-provedennya-doslidzhennya/> (дата звернення 03.03.2024).
69. Як правильно розуміти та інтерпретувати соціологічні дані. *Центр Разумкова*.
URL: <https://razumkov.org.ua/sotsiologiiia/posibnyk-dlia-zhurnalistiv> (дата звернення: 10.02.2024).
70. Як Росія зомбує своїх дітей. *Ukrainer*.
URL: <https://www.ukrainer.net/propaganda-rosii-osvita/> (дата звернення: 27.03.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

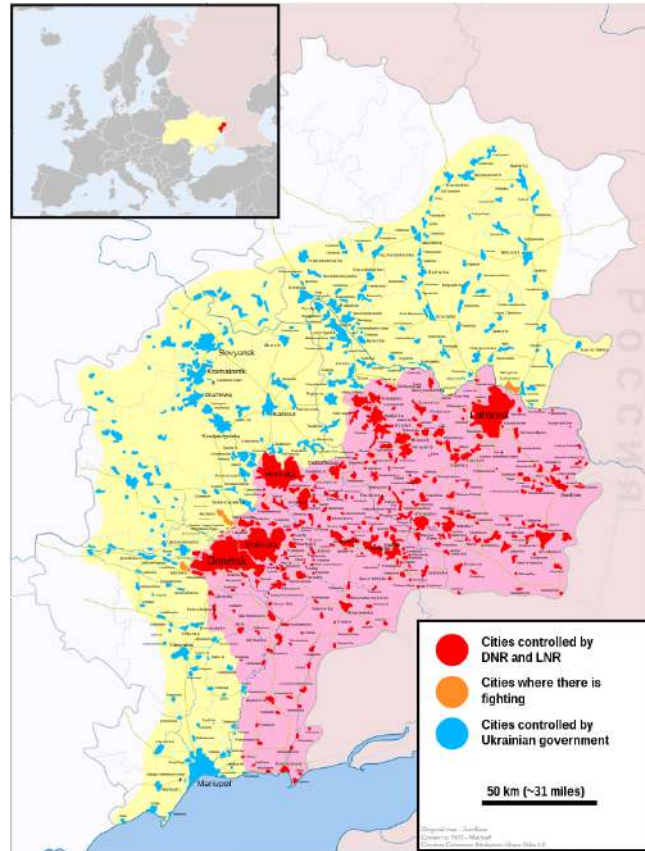

Рис. А. 1. Карта російсько-українського військового конфлікту станом на 22 лютого 2022 року [4]

How military control of Ukraine has changed

Feb 2022: Before the invasion

Mar 2022: Russia's rapid advance

Nov 2022: Ukraine regains ground

May 2024: Russia edges forward

■ Russian military control

▨ Limited Russian military control

■ Russian-backed separatist-held areas

■ Held or regained by Ukraine

□ Russia annexed Crimea in 2014

Note: Areas held or regained by Ukraine were reset by the Institute for the Study of War (ISW) on 12 May 2023

Source: Institute for the Study of War

BBC

Рис. А. 2. Окуповані території України станом з лютого 2022 року по травень 2024 року [19]

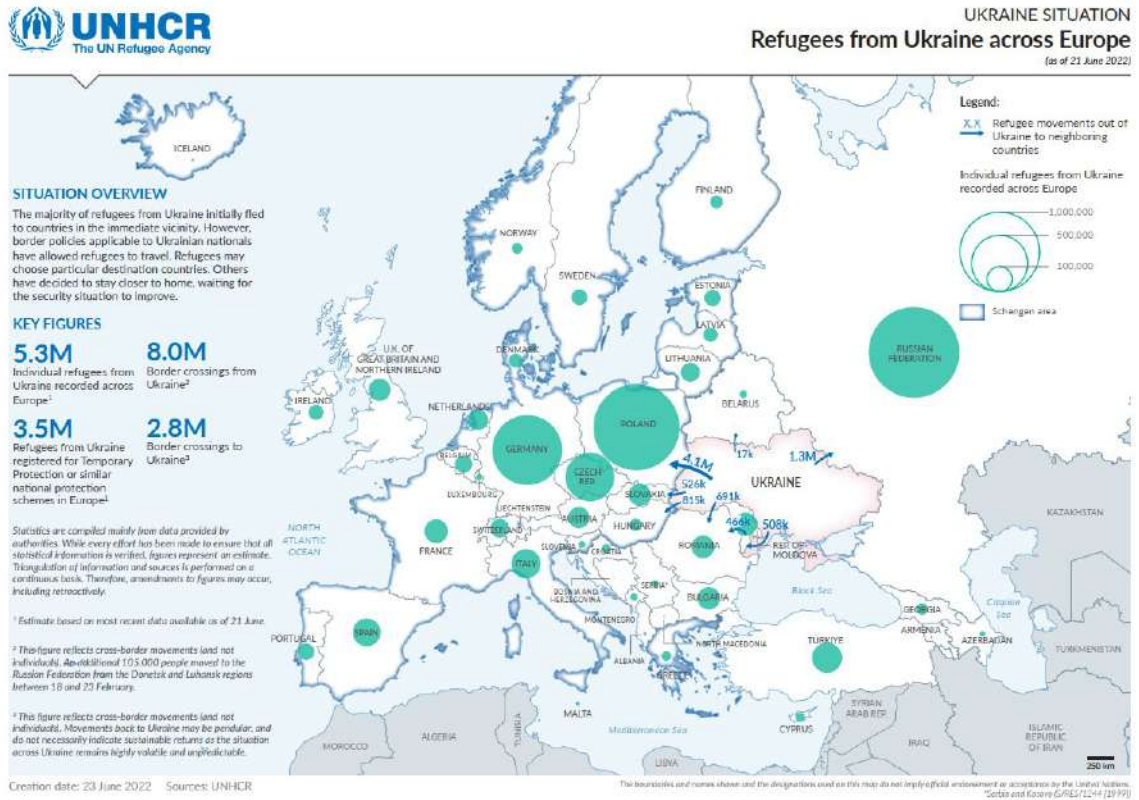

Рис. А. 3. Біженці з України в європейських країнах станом на 28 лютого 2022 року [14]

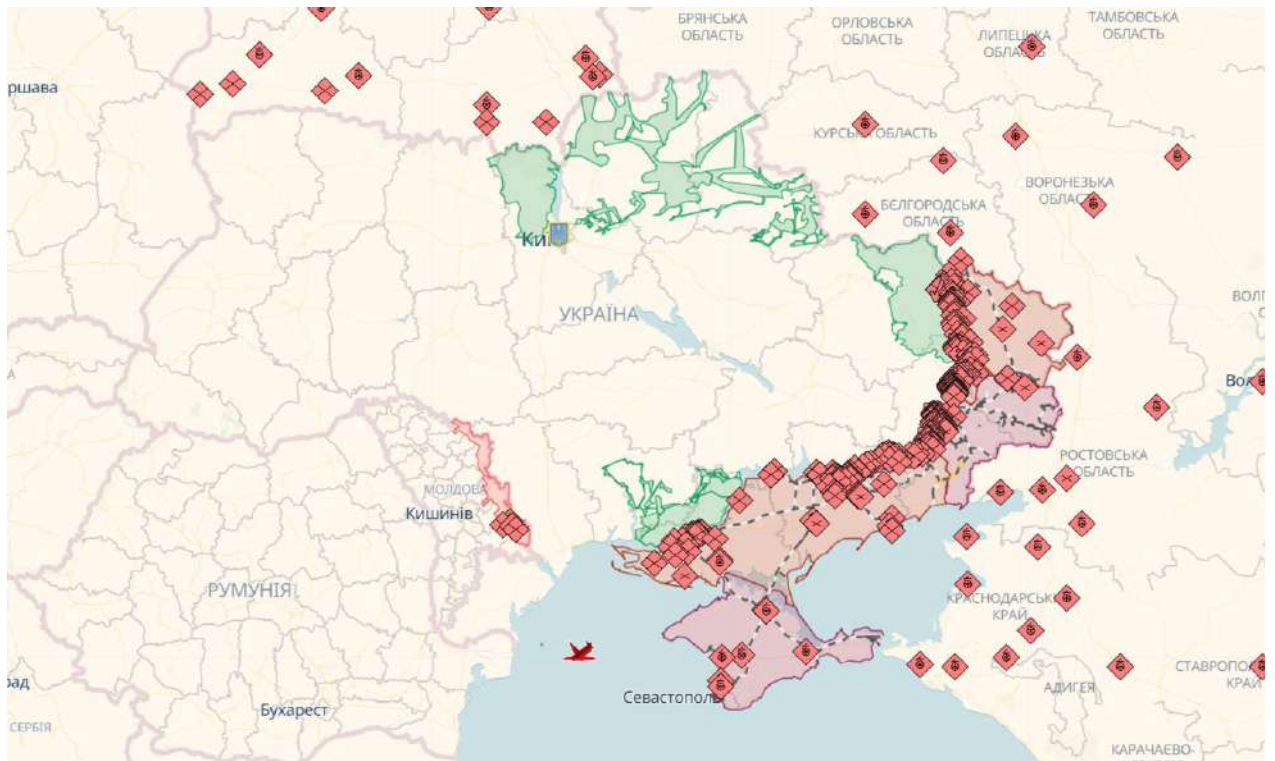

Рис. Б. 1. Карта окупованих територій України станом на травень 2024 року [5]

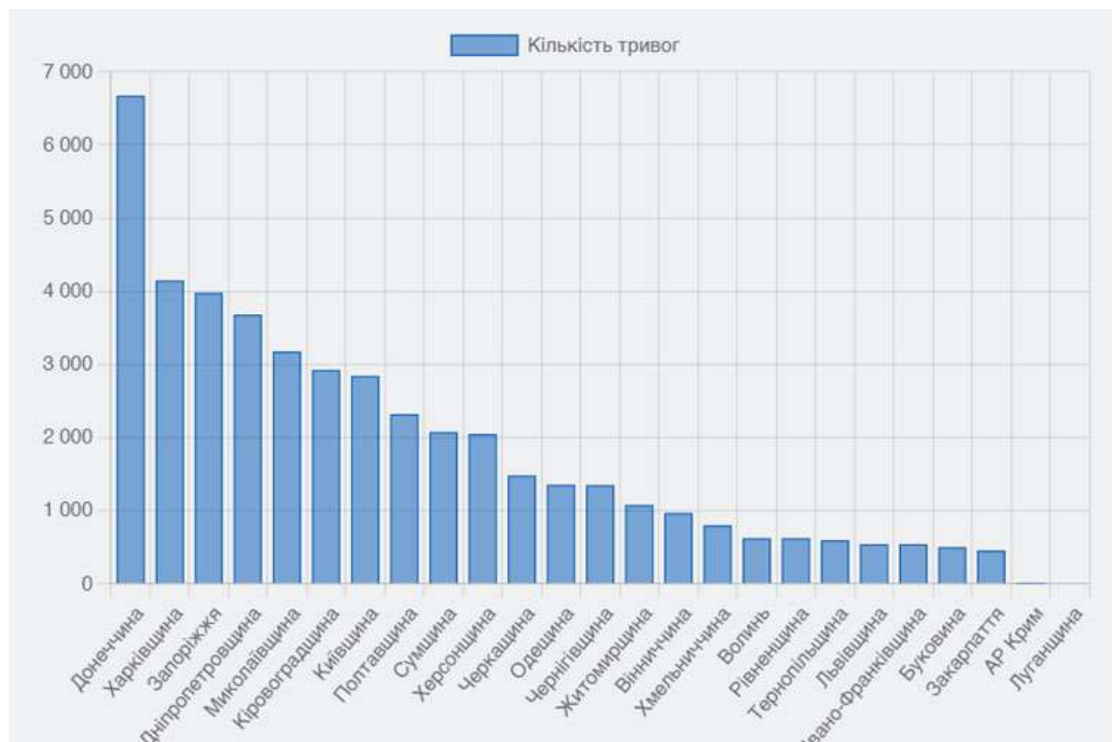

Рис. Б. 2. Кількість повітряних тривог за період з 24 лютого по 3 травня 2023 року [57]

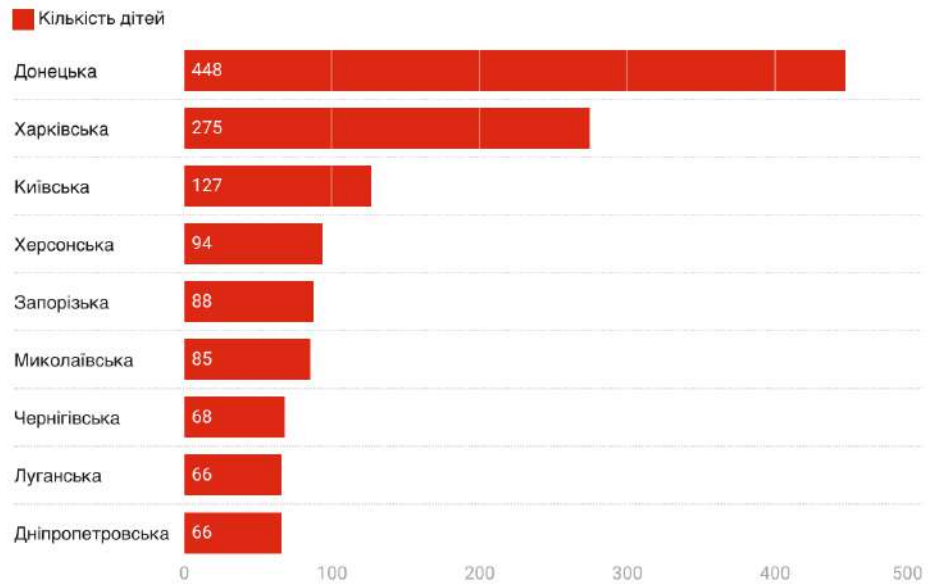
Рис. Б. 3. Дані щодо злочинів росії у період з 24 лютого 2022 року по 12 січня 2024 року [64]

Рис. Б. 4. Біженці з України в європейських країнах станом на початок травня 2024 року [14]

Кількість дітей постраждалих за час повномасштабного вторгнення в Україні

дані станом на квітень 2024 року

За даними офіційної сторінки офісу генерального прокурора України

© Карташова П.

Рис. В. 1. Діаграма кількості постраждалих дітей за регіонами в період з 24 лютого 2022 по квітень 2024 року. Складено автором за даними [64]

Рис. В. 2. Кількість депортованих та примусово переміщених до росії дітей станом на 4 травня 2024 року [27]

Економічні втрати України за результатами звіту Київської Школи Економіки і Міністерства інфраструктури України станом на 22.08.2022. Складено автором за даними [33]

Втрати економіки України від пошкодження інфраструктури з початку воєнних дій станом на 22.08.2022		
ТИП МАЙНА	Прямі збитки, \$ млрд	Обсяг, одиниць
Житлові будівлі	47,8	131,3 тис
приватні будинки	5,4	115,9 тис
багатоквартирні будинки	42,3	15,27 тис
Інфраструктура	35,1	
дороги	26,3	24,8 тис км
аеропорти	2	19
Промисловість	9,5	388
АПК та земельні ресурси	4,3	
Соціальна сфера	0,3	119
Транспорт	3	206 тис
легкові авто	1,7	188,1 тис
пасажирський транспорт	1	17,9 тис
Освіта	3,8	2290
заклади освіти	3,1	1492
дитсадки	0,7	798
Торгівля	2,1	2930
Енергетика	1,8	
Охорона здоров'я	1,6	934
ЖКГ	1,3	
Культура, туризм, спорт	1,3	1117
культурні споруди	0,6	715
релігійні споруди	0,1	77
спортивні споруди	0,2	186
туристичні споруди		113
молодіжні споруди		26
Адміністративні будівлі	0,9	511
Цифрова інфраструктура	0,6	726
Фінансовий сектор	0,02	
РАЗОМ	113,5	

Таблиця. Г. 2.

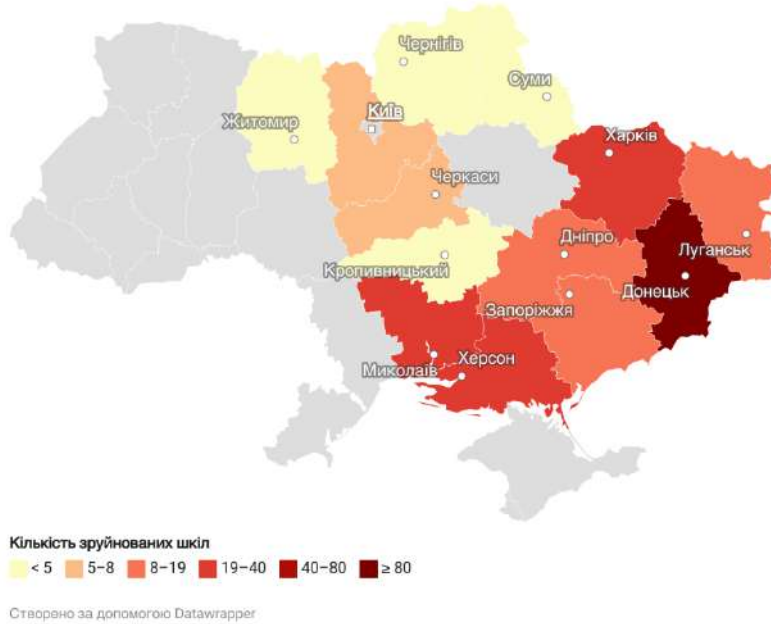
Економічні втрати України за результатами звіту Київської Школи Економіки і Міністерства інфраструктури України станом на червень 2023 року. Складено автором за даними [33]

Втрати економіки України від пошкодження інфраструктури з початку воєнних дій станом на червень 2023 року	
ТИП МАЙНА	Прямі збитки, \$ млрд
Житлові будівлі	55,9
Інфраструктура	36,6
Активи підприємств, промисловість	11,4
Освіта	9,7
Енергетика	8,8
АПК та земельні ресурси	8,7
Лісовий фонд	4,5
Транспортні засоби	3,1
Охорона здоров'я	2,8
ЖКГ	2,7
Торгівля	2,6
Культура, туризм, спорт	2,4
Адміністративні будівлі	0,5
Цифрова інфраструктура	0,5
Соціальна сфера	0,2
Разом	150,5

© Карташова П.

Кількість зруйнованих шкіл в регіонах України

(станом на 27.01.2024 за даними сайту МОН saveschools.in.ua)

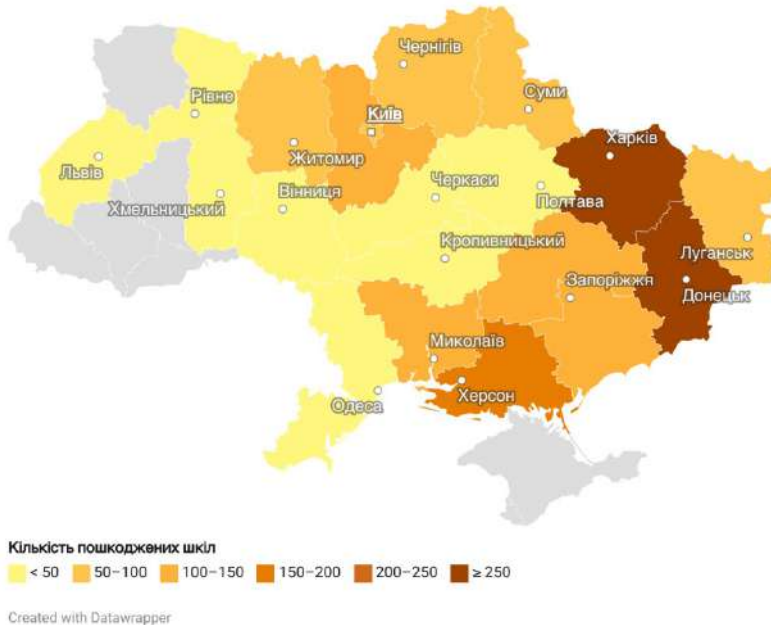

© Карташова П.

Рис. Г. 3. Кількість зруйнованих закладів у сфері освіти станом на травень 2024 року. Складено автором за даними [13]

Кількість пошкоджених шкіл в регіонах України

(станом на 27.01.2024 за даними сайту МОН saveschools.in.ua)

© Карташова П.

Рис. Г. 4. Кількість пошкоджених закладів у сфері освіти станом на травень 2024 року. Складено автором за даними [13]

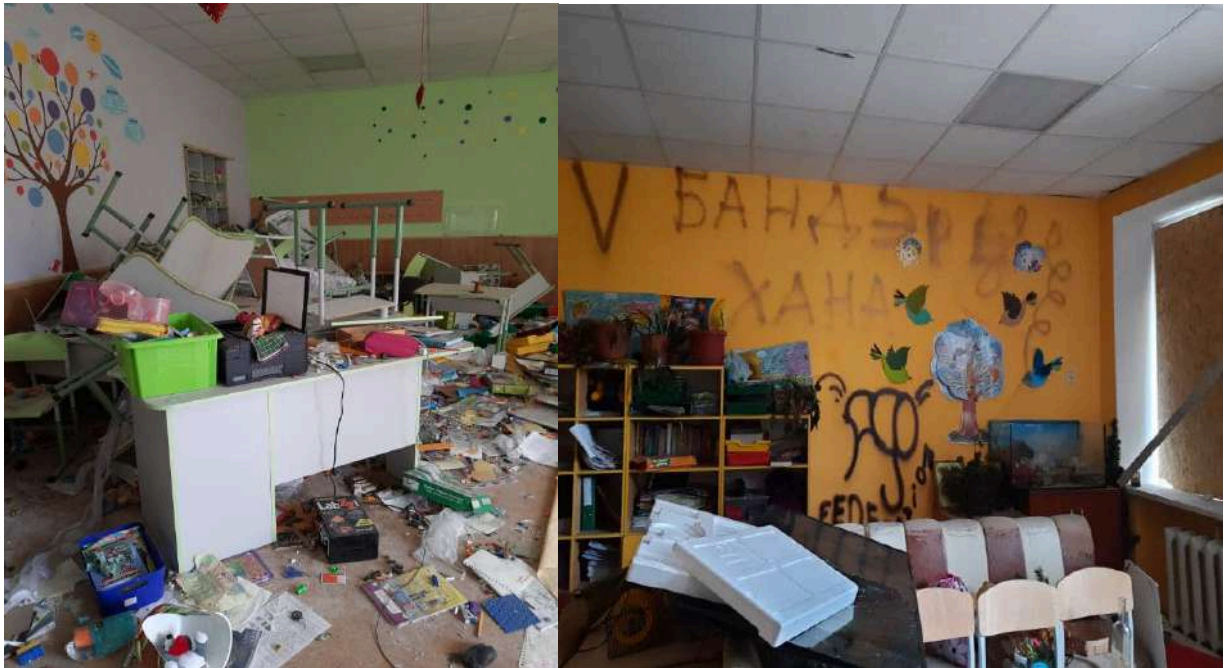

Рис. Г. 5. Спаплюжена російськими військовими школа в селищі Бородянка, Київської області [46]

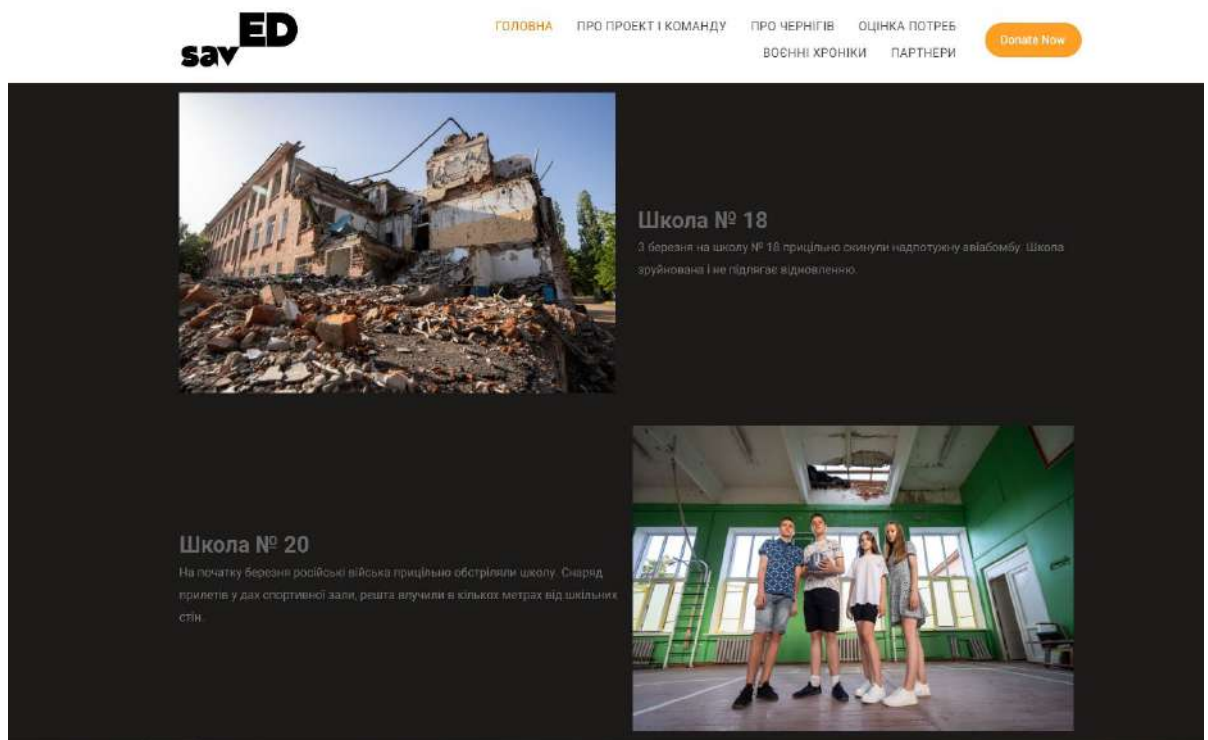

Рис. Г. 6. Офіційний сайт благодійного фонду savED, який займається відновленням доступу до освіти в громадах, що постраждали від війни [13]

Рис. Г. 7. Варіанти проєктів архітектурної трансформації українських «шкіл майбутнього» [67]

Орієнтовні збитки деяких видавців внаслідок воєнних дій

Рис. Д. 1. Орієнтовані збитки деяких видавництв внаслідок повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року [22]

Рис. Д. 2. Пошкоджена та розграбована окупантами бібліотека в місті Херсон [22]

Кількість пошкоджених закладів вищої освіти в регіонах України

(станом на 20.03.24 за даними сайту МОН saveschools.in.ua)

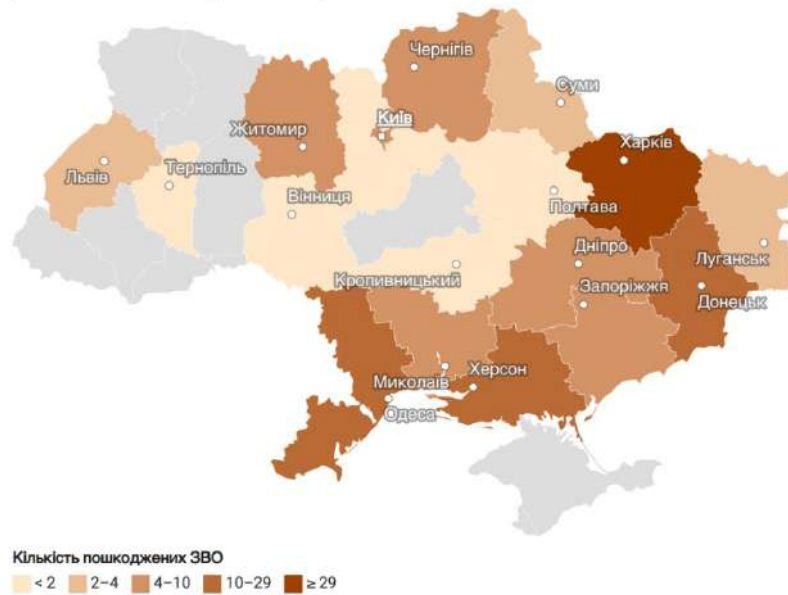

Рис. Е. 1. Кількість пошкоджених закладів вищої освіти станом на початок березня 2024 року. Складено автором за даними [13]

Рис. Е. 2. Фото пошкодженого Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [25]

Рис. Е. 3. Фото пошкодженого корпусу географічного факультету Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка (фото О. Дронова)

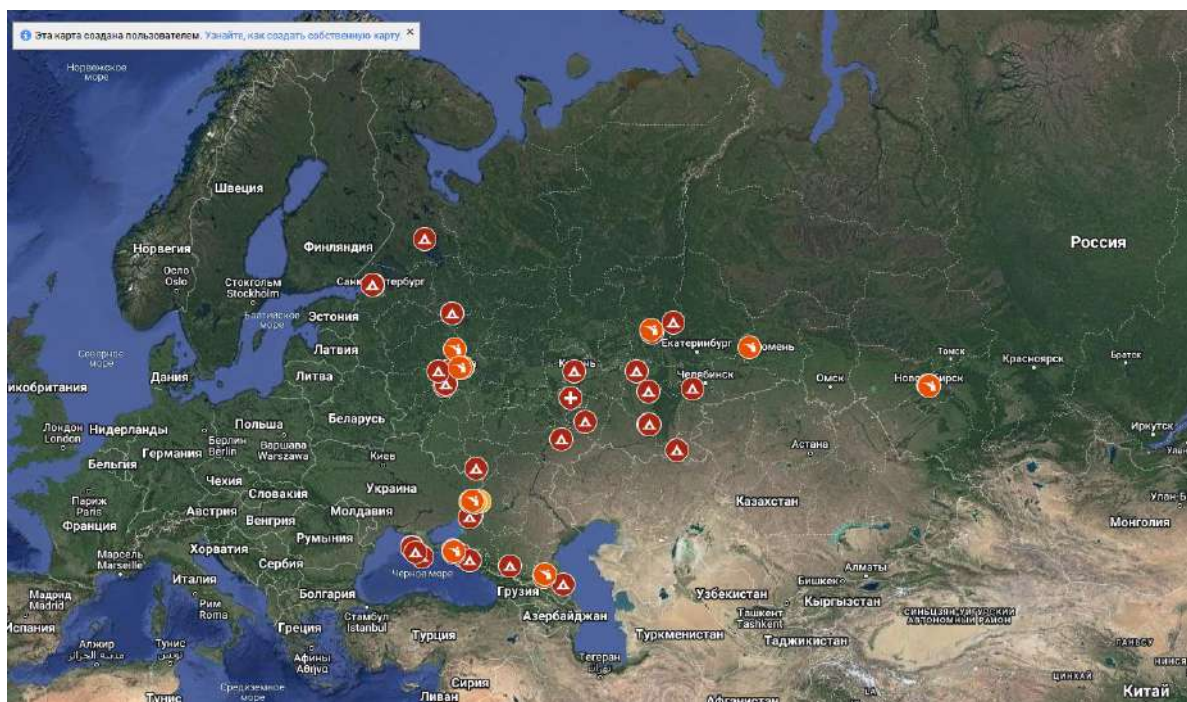

Рис. Е. 4. Карта орієнтовного розміщення «таборів перевиховання, русифікації та мілітаризації» для українських дітей на території росії [44]

Переміщення закладів вищої освіти до інших регіонів України, спричинені повномасштабним військовим вторгненням росії (дані ЄДЕБО та інших відкритих джерел станом на 26 травня 2022 р.)

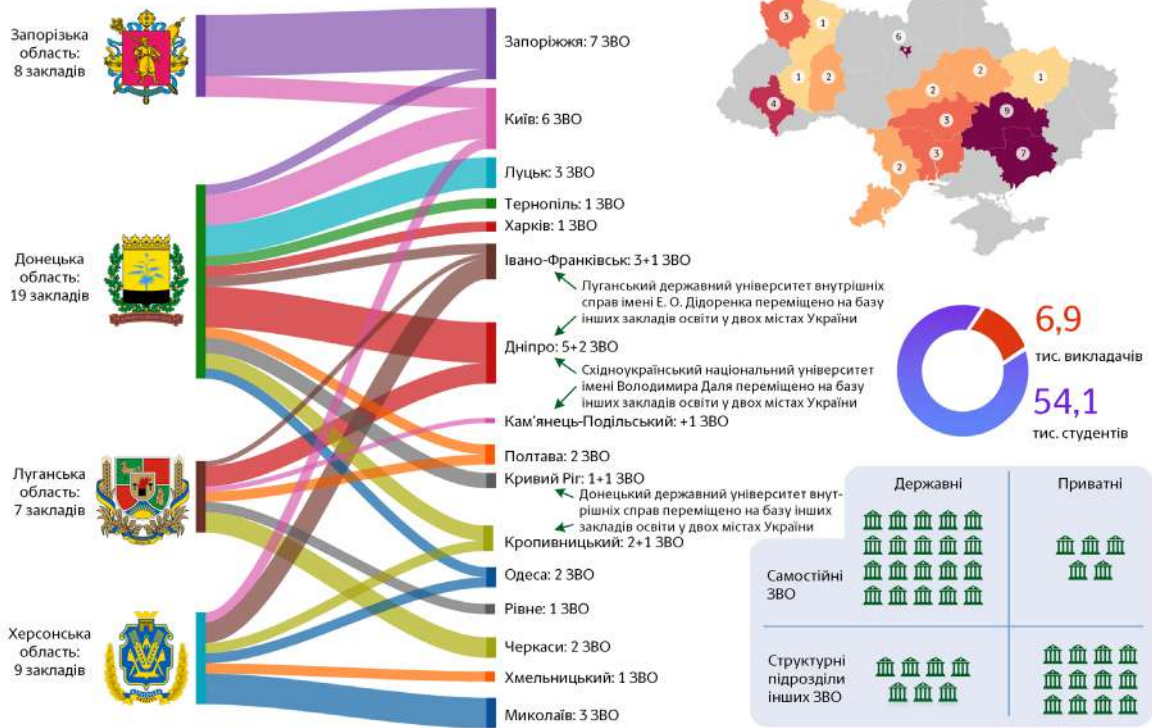

Рис. Ж. 1. Переміщені ЗВО станом на 26 травня 2022 рік [62]

Рис. И. 1. Скріншоти з офіційної сторінки Instagram Іркутського садочка номер 139 в росії [70]

Рис. И. 2. Фото представників російської молодіжної військово-патріотичної мілітарної організації «Юнармія» [70]

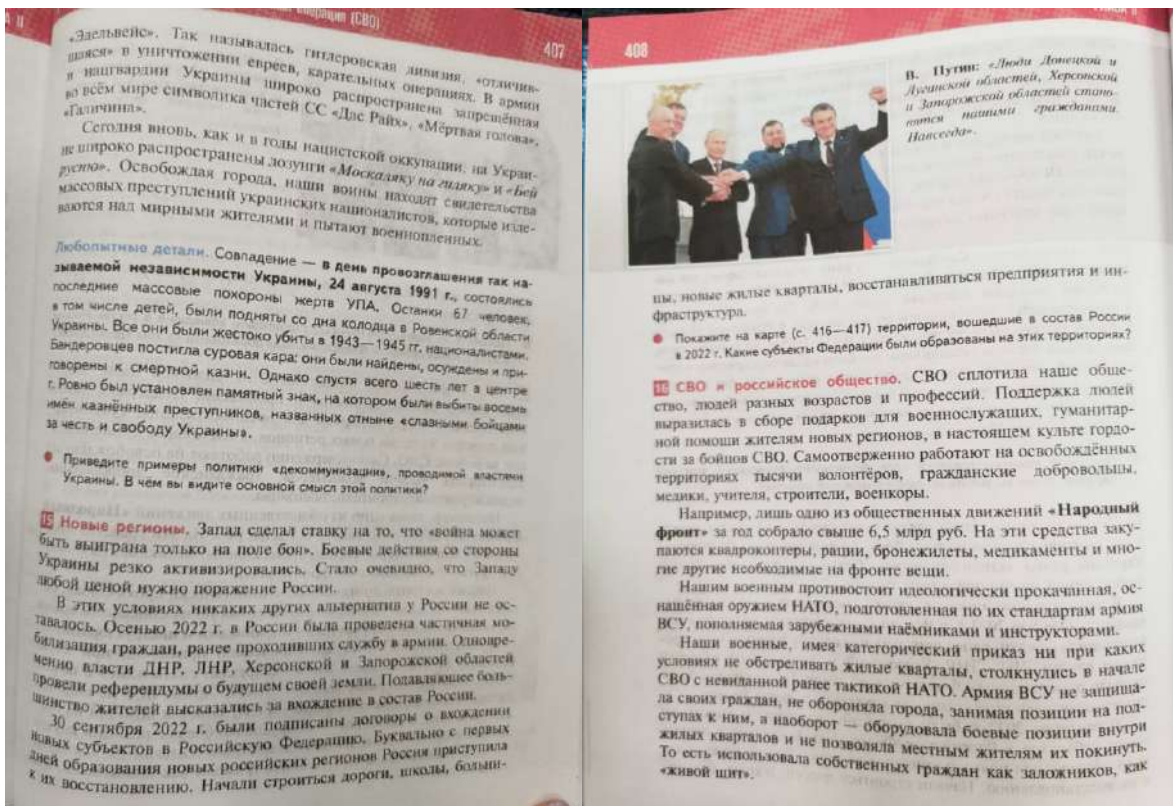

Рис. И. 3. Фото сторінок підручнику з історії росії, виданого в 2023 році

[70]

Рис. И. 4. Студенти університету в Луганську вишикувалися у формі літери Z, 12 листопада 2022 року [70]

©Карташова П.

Рис. К. 1. Карта Лубенського району (розробка автора)

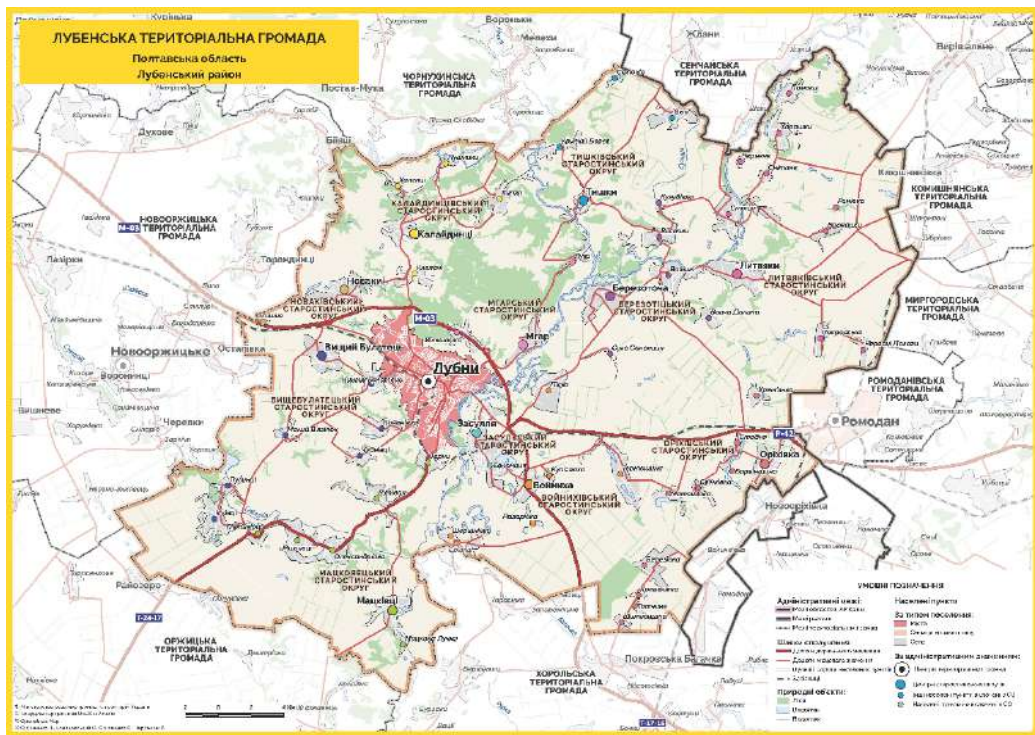
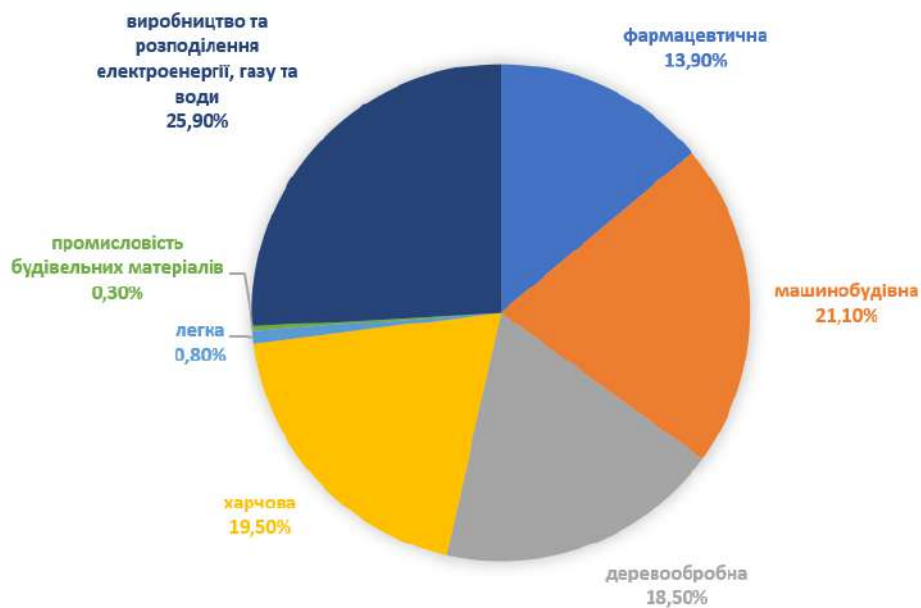

Рис. К. 2. Карта Лубенської ТГ [58]

ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ПРОМИСЛОВОСТІ, %

©Карташова П.

Рис. К. 3. Галузева структура промисловості Лубенської ТГ.

Складено автором за даними [58]

Таблиця. К. 4.

Таблиця найбільших роботодавців числа промислових підприємств Лубенської громади. Складено автором на основі [41]

Підприємство, організація, установа	Вид діяльності (основний)	Чисельність працівників у 2022 р.
Акціонерне товариство «Лубнифарм»	21.20 Виробництво фармацевтичних препаратів і матеріалів	457
Акціонерне товариство «Оператор газорозподільної системи «Лубнигаз»»	35.22 Розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи	429
Приватне підприємство «Лубнимаш»	28.22 Виробництво підіймального та вантажно-розвантажувального устаткування	399
Товариство з обмеженою відповідальністю «Лубенський молочний завод»	10.51 Перероблення молока, виробництво масла та сиру	298
Відокремлений підрозділ «Лубенський верстатобудівний завод» Публічного акціонерного товариства «Мотор Січ»	28.41 Виробництво металообробних машин	277
Комунальне підприємство «Лубни водоканал» Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області	36.00 Забір, очищення та постачання води	203
Товариство з обмеженою відповідальністю «Лубним'ясо»	10.11 Виробництво м'яса	180
Обласне комунальне виробниче підприємство теплового господарства «Лубнитеплоенерго»	35.30 Постачання пари, гарячої води та кондиціонованого повітря	148
Товариство з обмеженою відповідальністю «Дом Фактор»	46.39 Неспеціалізована оптова торгівля продуктами харчування	136

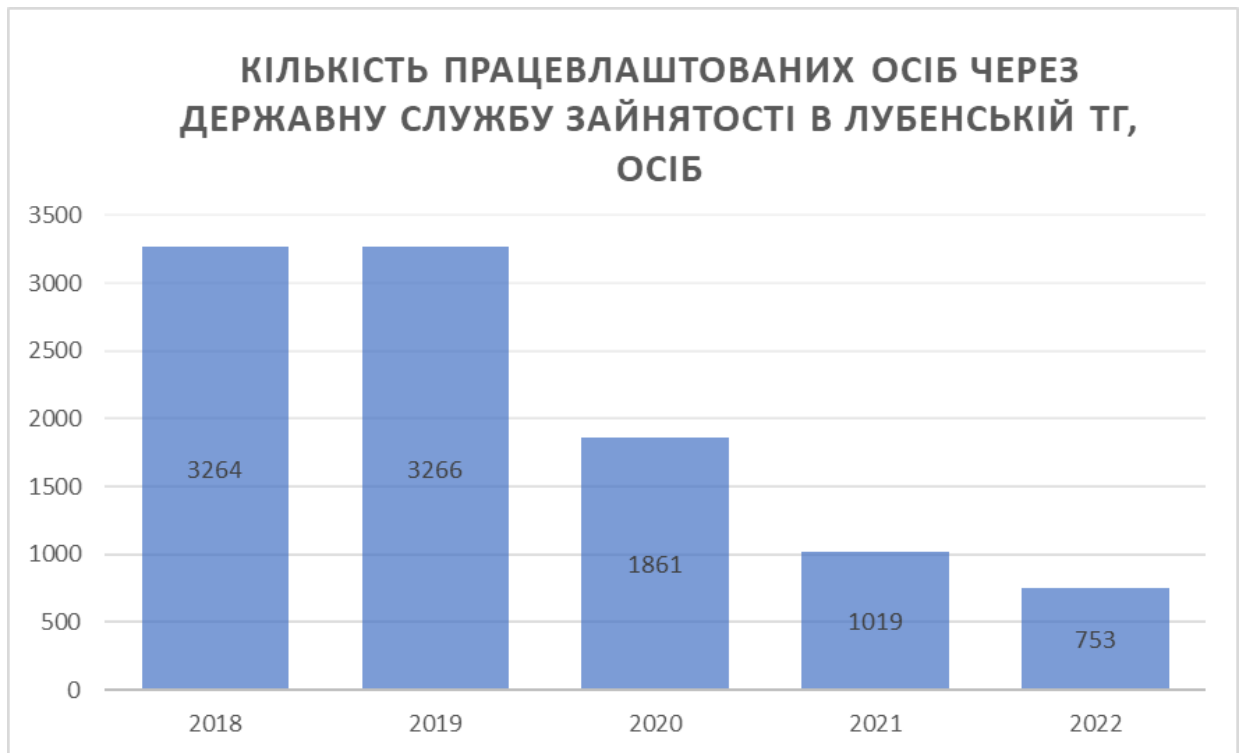
© Карташова П.

© Карташова П.

Рис. К. 5. Чисельність населення Лубенської ТГ в період з 2018 по 2021 роки.

Складено автором за даними [58]

© Карташова П.

Рис. К. 6. Кількість працевлаштованих через державну службу зайнятості, осіб.

Складено автором за даними [58]

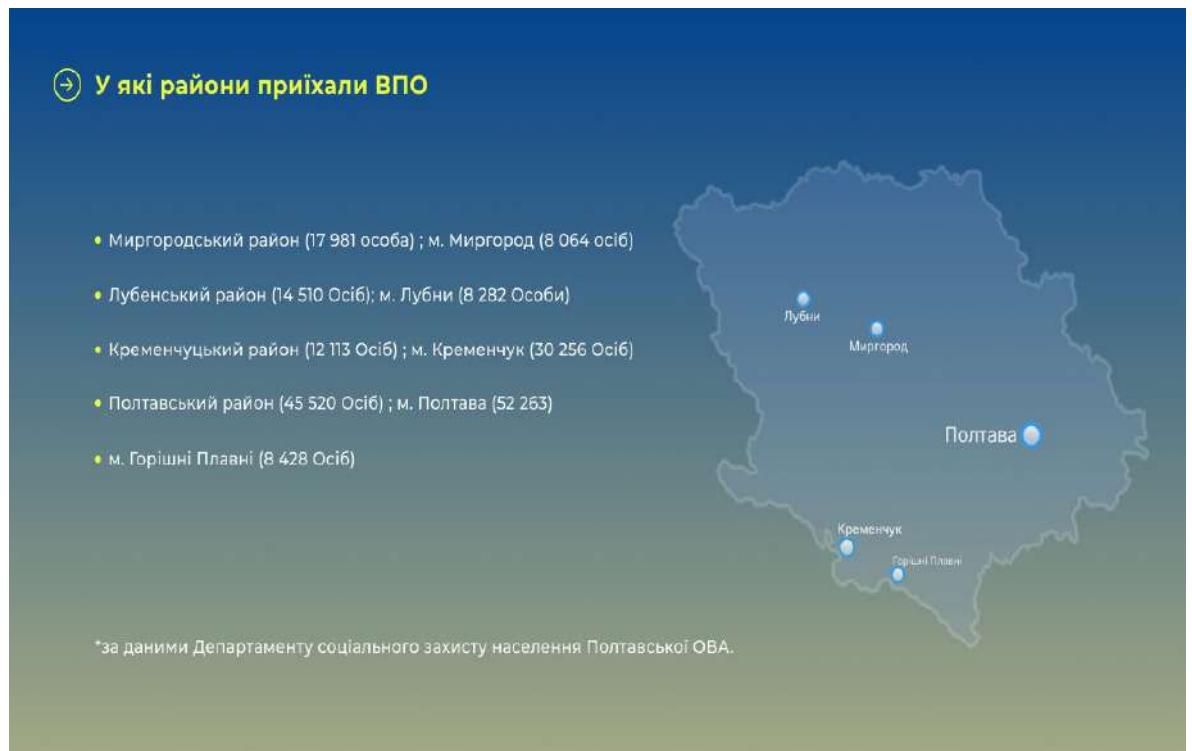

Рис. К. 7. Кількість ВПО по районах Полтавської області,
станом на початок 2023 року [25]

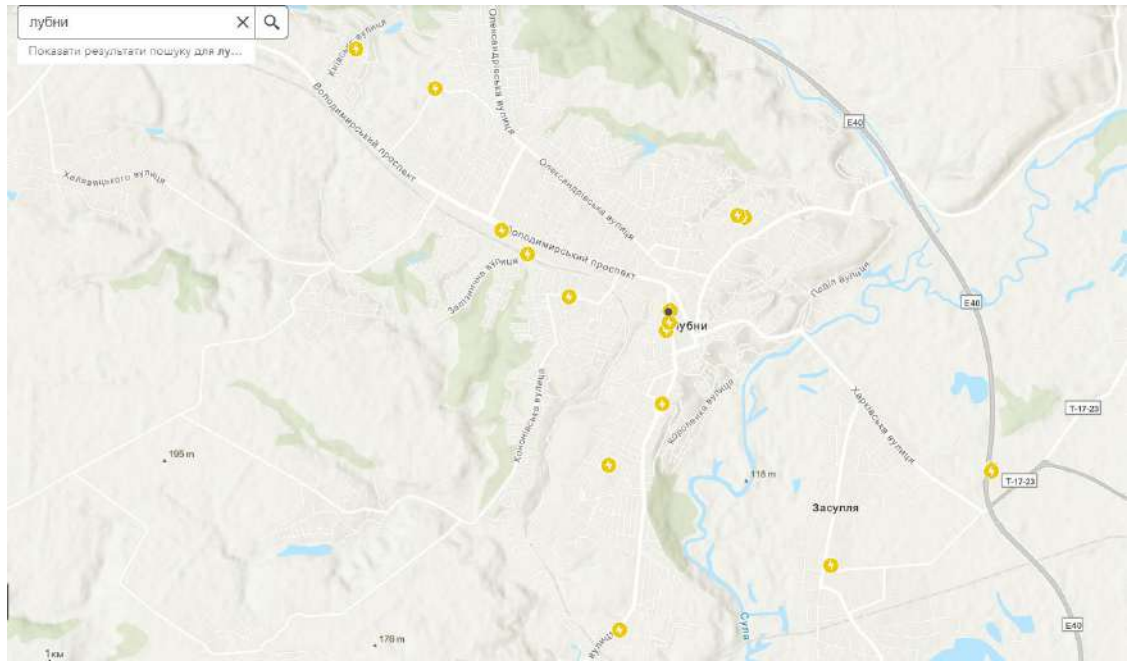

Рис. К. 8. Карта пунктів незламності у місті Лубни, станом на початок 2024 року [52]

Рис. Л. 1. Фото приміщення Луганського національного університету імені Тараса Шевченка у Рубіжному [73]

Рис. Л. 2. Фото будівлі гімназії імені Василя Барки Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області, в яку було переміщено Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (фото П. Карташова)

Рис. Л. 3. Фото укриття Луганського національного університету імені Тараса Шевченка в місті Лубни (фото П. Карташова)

Рис. Л. 4. День відкритих дверей у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка в місті Лубни

(фото П. Карташова)

Документ підписано у сервісі Вчасно (початок)

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)

Карташова_бакалаврська_05_06_24_ФІНАЛ_compressed (1).pdf

Документ відправлено: 13:33 19.06.2024

Документ отримано: 13:33 19.06.2024

Власник документу

Електронний підпис

13:33 19.06.2024

Ідентифікаційний код: 3753103662

Карташова Поліна Ігорівна

Власник ключа: Карташова Поліна Ігорівна

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 13:33 19.06.2024

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 382367105294AF970400000026F8F100AD070202

Тип підпису: кваліфікований

Отримувач документу

Електронний підпис

13:34 19.06.2024

Ідентифікаційний код: 2616714080

Дронова Олена Леонідівна

Власник ключа: Дронова Олена Леонідівна

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 13:34 19.06.2024

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 382367105294AF970400000005AD1D00DD73D401

Тип підпису: кваліфікований